Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ELISABETH CHARLOTTE BEHR – SIGEL
Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΦΡΑΓΓΙΔΟΥ ΑΝΝΑ – ΑΝΤΩΝΙΑ

Μάιος 2021

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ELISABETH CHARLOTTE BEHR – SIGEL

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Επιβλέπουσα: Δρ. Ελένη Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη

Μέλη Επιτροπής: Καθ. Γεώργιος Μαρτζέλος, π. Κωνσταντίνος Κωστάκης

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

ΦΡΑΓΓΙΔΟΥ ΑΝΝΑ - ΑΝΤΩΝΙΑ

Μάιος 2021

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Φραγγίδου Άννα - Αντωνία, 2021

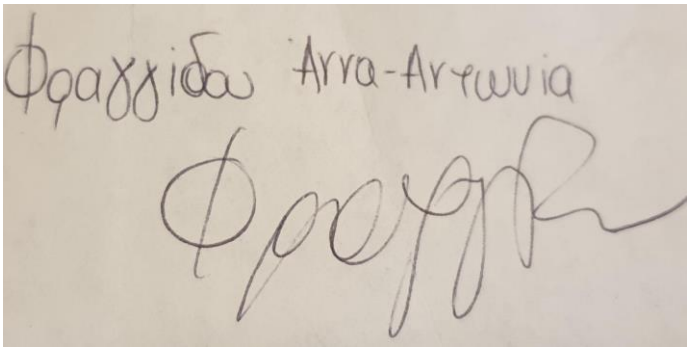
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Φραγγίδου Άννα - Αντωνία, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Η Elisabeth Charlotte Behr – Sigel. Η ζωή και το έργο της για τη θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Ονοματεπώνυμο Φοιτήτριας: Άννα-Αντωνία Φραγγίδου

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: Η Elisabeth Charlotte Behr – Sigel. Η ζωή και το έργο της για τη θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις …… από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος): Δρ. Ελένη Κασσελούρη (ΣΕΠ)

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Καθ. Γεώργιος Μαρτζέλος

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Δρ. Αφροδίτη Κουτρούμπελη (ΕΔΙΠ)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία είναι καρπός συστηματικής μελέτης και έρευνας στο χώρο της θεολογίας, τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, αλλά και ως λαϊκού μέλους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Από πολύ νωρίς μου γεννήθηκε το ερώτημα για τη θέση και τον ενεργό ρόλο της γυναίκας στα εκκλησιαστικά δρώμενα. Διαπίστωσα από τη συνεχή μελέτη και έρευνα μου ότι δεν δίνεται μια σαφής και μοναδική απάντηση για το θέμα, κυρίως αυτό της χειροτονίας των γυναικών στην εκκλησία, αφού το υλικό είναι μεγάλο και οι απόψεις ποικίλουν. Ιδιαίτερα, δε, με προβληματίζει η συζήτηση για την αναβίωση του θεσμού των διακονισσών, αφού ο θεσμός υπήρχε, διακόπηκε και σήμερα έχει ανοίξει, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, ένας σημαντικός θεολογικός διάλογος για την έξοδο του από τη «χειμερία νάρκη».

Η γυναίκα, ακόμα και σήμερα, στον 21ο αιώνα, παραμένει τύποις απελευθερωμένη και ισότιμη, αφού η κοινωνία μας, όπως δείχνουν οι έρευνες των τελευταίων χρόνων, συνεχίζει να μην υπερασπίζεται την ισοτιμία με δομές όπου κυριαρχούν ανδροκρατία και φαλοκρατισμός. Ως νέα θεολόγος πίστευα ότι αυτή η κατάσταση θα έβρισκε αντίθετη την εκκλησία διότι τα χριστιανικά ιδεώδη με τα οποία εγώ τουλάχιστον γαλουχήθηκα απέχουν από την αντίληψη της πατριαρχίας, της υποτίμησης και της υποταγής ανθρώπου σε άνθρωπο, ιδιαίτερα όταν αυτές γίνονται με τη βία. Ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός, ως Υιός του Θεού και Μεσσίας, συναντάται στη διάρκεια του ιεραποστολικού του έργου με πολλές γυναίκες, τις θεραπεύει, συζητά μαζί τους, τις συμπεριλαμβάνει στον ευρύ κύκλο των μαθητών του.

Όλα τα παραπάνω είναι ο κύριος λόγος που ασχολήθηκα με μια γυναίκα θεολόγο, σταθμό όχι μόνο για την Ορθόδοξη Θεολογία, αλλά για τις άλλες χριστιανικές ομολογίες του 20ου αιώνα, την Elisabeth Behr – Sigel. Η έρευνα μου έδειξε ότι οι ελληνικές αναφορές στο έργο και την προσφορά της είναι ελάχιστες και τολμώ να πω ότι αυτό ως γεγονός είναι άδικο.

Η εκπόνηση της παρούσας εργασίας είναι αποτέλεσμα των μεταπτυχιακών θεολογικών μου σπουδών στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου. Σε όλη αυτήν την πορεία είχα συμπαραστάτες την οικογένειά μου, που θα ήθελα να ευχαριστήσω, αλλά και ένα πλήθος συν-σπουδαστών και καθηγητών/τριών, που με την δική τους σειρά μέσα από τα καλά αλλά και τα κριτικά σχόλια τους με έφεραν στο σημείο αυτό και με αξίωσαν να ασχοληθώ και να φέρω εις πέρας το ερευνητικό έργο που μου ανατέθηκε.

Ιδιαίτερη μνεία θα ήθελα να κάνω στην Δρ. Ελένη Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη που υπήρξε η μέντορας μου, πηγή έμπνευσης και τεράστια βοήθεια τόσο σε προσωπικό όσο και σε επιστημονικό επίπεδο· μου έδωσε, δε, την ευκαιρία να ασχοληθώ με ένα πρωτότυπο και πολύ ενδιαφέρον θέμα. Θερμές ευχαριστίες οφείλω και στα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς μου επιτροπής τον καθηγητή και Διευθυντή του προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Γεώργιο Μαρτζέλο και την Δρ. και Ειδικό Επιστημονικό προσωπικό του Πανεπιστημίου Πάφου Αφροδίτη Κουτρουμπέλη.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω αυτήν την εργασία στον αγαπημένο μου γιό, Σπύρο – Μάρκο που υπήρξε η δύναμή μου και η στήριξή μου σε όλη αυτή την πορεία.

16 Μαΐου 2021, Κυριακή των Μυροφόρων

Α.Α. ΦΡΑΓΓΙΔΟΥ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος ……... 5

Πίνακας Περιεχομένων …….. 6

Περίληψη ……..... 8

Abstract ……..….. 9

Συντομογραφίες …… 10

Εισαγωγή ……..... 11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ELISABETH CHARLOTTE BEHR - SIGEL

1. Η Λουθηρανική αρχή

α) Τα πρώτα χρόνια της ζωής της ……..……. 14

β) Οι σπουδές της ……. 14

2. Η Ορθοδοξία ως επιλογή

α) Ρωσική επιρροή και ο ασπασμός Ορθόδοξης Χριστιανικής πίστης ……...…..... .16

β) Ο έγγαμος βίος στη Nancy και ο Πόλεμος …… 17

γ) Το τέλος της ζωής της και η παρακαταθήκη της ……. . 17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ELISABETH BEHR-SIGEL

1. Ο ρόλος της γυναίκας από την Παναγία μέχρι τη θέση της στην εκκλησία

α) Γυναίκα και Χριστιανισμός …….. 22

β) Η Θεοτόκος …….…….... 24

γ) Η γυναίκα ως κοινωνική ύπαρξη ……..……..... 25

δ) Η ετερότητα στην επιστήμη ……. 26

2. Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία
α) Ο γυναικείος μοναχισμός ……. 27
β) Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η γυναικεία παρουσία …….. 28
γ) Η γυναίκα και ο θεσμός των διακονισσών ……... 31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ELISABETH BEHR – SIGEL ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

α) Η Διάσκεψη στην Agapia …… 36
β) Η Διάσκεψη στη Ρόδο …….. 39
γ) Η Διάσκεψη στην Κρήτη …….. 41
δ)Το Διορθόδοξο Ευρωπαϊκό Συνέδριο στην Λειβαδιά ……41
ε) Το συνέδριο στο Verdee ……..……. 42

Συμπεράσματα …… 44
Βιβλιογραφία ……....46

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τη ζωή και το έργο της Elisabeth Behr – Sigel, τις οικουμενικές συνθήκες που το διαμόρφωσαν και την ιστορική εξέλιξη του γυναικών στους κόλπους τόσο της Ορθόδοξης εκκλησίας όσο και των άλλων χριστιανικών ομολογιών.

Η Elisabeth Behr – Sigel, θεολόγος με Λουθηρανικές ρίζες, έγινε ορθόδοξη μέσα από το γάμο της με ορθόδοξο ρώσο της διασποράς. Συναντήθηκε με μεγάλες ορθόδοξες φυσιογνωμίες της εποχής της και έπαιξε σημαντικό ρόλο με τις θεολογικές της παρεμβάσεις για το θέμα της θέσης των γυναικών στην ορθόδοξη εκκλησία, τόσο σε διορθόδοξο όσο και οικουμενικό επίπεδο.

Η Elisabeth Behr – Sigel έζησε στην εποχή που παρ' όλες τις ενστάσεις και επιφυλάξεις των Ορθόδοξων και Ρωμαιοκαθολικών Εκκλησιών, οι προτεσταντικές ομολογίες και οι Αγγλικανοί προχώρησαν στη χειροτονία γυναικών, προκαλώντας ακόμα και αποχωρήσεις από διμερείς διαλόγους.

Η γυναικεία θεολογική φωνή της Elisabeth Behr – Sigel από την μονή Agapia στη Ρουμανία μέχρι και σήμερα δεν έπαψε να ακούγεται. Η παρέμβαση της στη Διάσκεψη της Ρόδου, τα βιβλία, τα άρθρα της και η εν γένει παρουσία της αποτελούν σημαντική παρακαταθήκη για τους νεότερους θεολόγους, άνδρες και γυναίκες.

ΟΡΟΙ ΚΛΕΙΔΙΑ: Γυναίκα, εκκλησία, ισότητα, θεσμός των διακονισσών, χειροτονία, ορθόδοξη διασπορά

ABSTRACT

The present research is on the life and theological work of Elisabeth Behr – Sigel. Elisabeth Behr – Sigel was a female theologian with a Lutheran background, who became Orthodox by her marriage with a Russian migrant in France. She met many important Orthodox theologians and philosophers of her era and she played an important role with her input and ideas in the ecumenical and inter-orthodox context.

Behr – Sigel had lived in the era of women's priesthood in many protestant churches and its consequences for the ecumenical dialogue, the reactions and hesitations by the orthodox and catholic churches.

The female voice and contribution of Elisabeth Behr – Sigel from Agapia to Rhodos Consultation and other ecumenical seminars has been very important for the theological debate regarding the role of women in the Orthodox Church. Her books, articles and papers in many inter-orthodox and ecumenical seminars, conferences and consultations, are an important witness and heritage for the younger generation of theologians and the Orthodox Church herself.

KEYWORDS: Woman, church, equality, institution of female diaconate, orthodox Diaspora

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

1.Ελληνικές Συντομογραφίες

Π. Σ. Ε.: Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών

2.Ξένες Συντομογραφίες

ACER: Action Chertirnne d' Etudiants Russes

EDCSW: Ecumenical Decade of Churches in Solidarity with Women

M.O.W.: Movement for the Ordination Of Women

W.A.T.CH.: Women And The Church

WCC: World Council of Churches

PG: Patrologia Graeca

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο/Η ερευνητής/τρια που με συνέπεια προσπαθεί να καταγράψει τις απόψεις για τη θέση της γυναίκας στην ορθόδοξη θεολογία και εκκλησία, διαπιστώνει ότι αυτές χαρακτηρίζονται από ποικιλία, πολλές φορές αντίθεση, αντίφαση και εύρος[1]. Υπάρχουν οι απόψεις που άμεσα δηλώνουν το ανακόλουθο ανάμεσα στη θεολογία, το όραμα και την πραγμάτωση αυτού του οράματος στην εκκλησιαστική ζωή και από την άλλη οι απόψεις που με «θεολογικά» επιχειρήματα προσπαθούν να δικαιολογήσουν δεδομένα που συνδέονται αποκλειστικά με το κοινωνικό γίγνεσθαι[2] .

Ο θεολογικός προβληματισμός για τον «παράγοντα φύλο» ξεκίνησε στο πλαίσιο των δυτικών παραδόσεων προκαλώντας τις Ορθόδοξες Εκκλησίες ν' ασχοληθούν με το θέμα. Τόσο το φεμινιστικό θεολογικό κίνημα όσο και ο σύγχρονος κόσμος με τις προκλήσεις και τα ερωτήματα που θέτουν προς τις χριστιανικές Εκκλησίες, αποτελούν μια ευκαιρία για αυτοκριτική και διάλογο[3].

Η μελέτη κι έρευνα της γραπτής παράδοσης, ξεκινώντας από τα κείμενα της Καινής Διαθήκης, δείχνει ότι αυτή δεν παρέχει μια συστηματική και ομοιόμορφη διδασκαλία για τη συμμετοχή της γυναίκας στην εκκλησία. Επιπρόσθετα, οι περισσότεροι από τους Πατέρες και τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς αναφέρονται στη γυναίκα βαθιά επηρεασμένοι από την κοινωνική της θέση. Μοιάζουν να είναι αιχμάλωτοι και εγκλωβισμένοι μεταξύ της διακήρυξης του Γαλ. 3:28γ «ουκ ένι άρσεν και θήλυ»[4] και των συνθηκών του πολιτιστικού τους περιβάλλοντος. Η παραδοσιακή διδασκαλία επηρεασμένη από τα ιστορικά και πολιτιστικά δεδομένα, σε μια συνεχή μάχη μεταξύ ιστορίας και εσχατολογίας διατύπωσε απόψεις πολλές φορές αυστηρές για το γυναικείο φύλο[5]. Παρόλα αυτά, η εικονογραφία, η υμνολογία, το εορτολόγιο έχουν έντονη και θηλυκή διάσταση[6]. Με τη Θεοτόκο Μαρία, που εκπλήρωσε τη μεσσιανική ελπίδα της σωτηρίας, ρίζωσε βαθύτερα ο μητροκεντρικός πολιτισμός στη ζωή και τη λατρεία της εκκλησίας, ο οποίος αποτυπώνεται ποιητικά στον Ακάθιστο Ύμνο[7].

Το θέμα της χειροτονίας των γυναικών, που ξεκίνησε στο πλαίσιο του οικουμενικού διαλόγου, αποτέλεσε αιτία, τριβών και απομάκρυνσης των

---

[1] Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη Ελένη, «Η γυναίκα στην Ορθόδοξη Εκκλησιολογία», στο *Ο σύγχρονος ρόλος της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία, Πρακτικά Α' και Β' Συνδιασκέψεως Γυναικών Εκπροσώπων Ιερών Μητροπόλεων της Εκκλησίας της Ελλαδος,* Αθήναι 2007, 156-159.

[2] Βλ. Letty M. Russell, *Church in the Round,* Luisville, Kentucky: Westminster/John Knox Press, 1993.

[3] Βλ. Kasselouri – Hatzivassiliadi Eleni, "Recapturing the Sacred: An Orthodox Response to Anne – Marie Korte", στο *Hole Texts: Authority and Language, Charlotte Methuen/Angela Berlis et al (ed.),* Peeters – Leuven – Dudley, MA, 12/2004, p. 37-45.

[4] Βλ. Γρηγόριος Θεολόγος: «άνδρες ήσαν οι νομοθετούντες και κατά των γυναικών ενομοθέτησαν», PG: 36, 289AB.

[5] Ιωάννης Χρυσόστομος, Εγκώμιον εις Μάξιμον, δ', *PG* 51, 230, 231. «Γυναικός εν εστί μόνον τα συλλεγόμενα διαφυλάττειν, τας προσόδους διατηρείν, της οικίας επιμελείσθαι. Και γαρ δια τούτων έδωκεν ο Θεός, ίνα εν τούτοις ημίν βοηθή μετά των άλλων απάντων. Επειδή γάρ τον βίον τον ημέτερον δια ταύτα συγκροτείν ειωθε, τα πολιτικά και ιδιωτικά πράγματα διελών αμφότερα ταύτα ο Θεός, ταύτην μεν την της οικίας προστασίαν απένειμε τοις δε ανδράσι τά της πολιτείας άπαν τα πράγματα, τα τε της αγοράς, δικαστήρια, βουλευτήρια, στρατηγίας τά άλλα πάντα».

[6] Αγουρίδης Σάββας, «Ισότητα των φύλων και Εκκλησία», στο *Οράματα και Πράγματα,* Άρτος Ζωής: Αθήνα, 1991, σελ. 294-97.

[7] Σταμούλης Χρυσόστομος, *Θεοτόκος και ορθόδοξο δόγμα,* Παλίμψηστον: Θεσσαλονίκη, 1996.

χριστιανικών ομολογιών και παραδόσεων. Η Ορθόδοξη Εκκλησία χρησιμοποιεί ως βασικότερο επιχείρημα αυτό της Παράδοσης (αποστολική διαδοχή) και αρνείται, όπως και η Ρωμαιοκαθολική, να προχωρήσει στη χειροτονία των γυναικών[8].

Οι ορθόδοξες γυναίκες θεολόγοι, την τελευταία δεκαετία εντατικότερα, με τη συγγραφική τους δραστηριότητα και τη συμμετοχή τους σε παγκόσμια θεολογικά fora, επιχειρούν την ανάδειξη της συμβολής των γυναικών στη ζωή της εκκλησίας και την διακονία της[9].

Η Elisabeth Behr – Sigel ήταν μια σημαντική θεολογική μορφή του προηγούμενου αιώνα, που με το έργο της και την συγγραφική της προσφορά συνέβαλε στο διάλογο για τη θέση της γυναίκας στην ορθόδοξη εκκλησία σε δια – χριστιανικό και διορθόδοξο επίπεδο.

Στόχος, λοιπόν, της εργασίας είναι να κάνει γνωστή τη ζωή και το έργο της Elisabeth Behr – Sigel και να αξιολογήσει την προσφορά της στην Ορθόοδοξη Θεολογία και τον οικουμενικό διάλογο. Στην έρευνα εργαστήκαμε τόσο ιστορικά όσο και ερμηνευτικά, αξιοποιώντας από την μια πλευρά το συγγραφικό έργο της ίδιας της Elisabeth και από την άλλη μαρτυρίες σημαντικών Λουθηρανών και Ορθόδοξων θεολόγων για τη ζωή και το έργο της.

Το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αναφέρεται στη ζωή και το έργο της Elisabeth. Στον αγώνα της για τα μικρά και καθημερινά πράγματα, όπως η ανατροφή τριών παιδιών σε αντίξοες συνθήκες, μέσα στον τρόμο (λόγω καταγωγής) του Γ΄ Ράιχ και παράλληλα στο σθένος και την πίστη που της έδωσε τη δυνατότητα, ξεπερνώντας τον μικρόκοσμό της, ν' απλώσει τη σκέψη και τη δράση της στα οικουμενικά προβλήματα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται παρουσίαση του θεολογικού έργου της Elisabeth. Εμπνεόμενη από τον θεολογικό λόγο των Καππαδόκων και άλλων Πατέρων της Εκκλησίας, η Elisabeth οραματίζεται την ολότητα της ανθρώπινης ύπαρξης στην καινούργια ανθρωπότητα που το θεϊκό σχέδιο εξασφάλισε για μας, μέσα από τη συμβολή της Θεοτόκου και τη ζωή, το έργο, το Πάθος και την Ανάσταση του Ιησού. Αντιδρώντας στην κατώτερη θέση του γυναικείου φύλου, αναζητά το νόημα του Θείου Λόγου μέσα από τη «Σάρκωση», τονίζοντας τις επιδράσεις κοινωνικο-ιστορικών συνθηκών στο Χριστιανισμό. Προβάλλει τον μοναχισμό ως απελευθέρωση της γυναίκας από τα στερεότυπα της πατριαρχικής ζωής, αναλύει τη σημασία της διακονίας μέσα από πηγές της Ρωσικής θεολογίας. Υποστηρίζει σθεναρά την ολοκλήρωση του ανθρώπου, μέσα από την αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρισμάτων του.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η οικουμενική της διαδρομή. Σε όλη τη ζωή παρεμβαίνει από όλες τις θέσεις, είτε της παιδαγωγού, είτε του μέλους διεθνών οργανώσεων είτε της ομιλήτριας διεθνών οικουμενικών θεολογικών συναντήσεων και σεμιναρίων. Πιστεύει ότι οι γυναίκες δεν πρέπει να βιαστούν και ειδικά στις

[8] Νικόλαος Ματσούκας, «Η ιερωσύνη των γυναικών ως θεολογικό και οικουμενικό πρόβλημα», στο *Ορθόδοξη θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος,* Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας: Αθήνα 2005, σελ. 123-127, ιδιαίτερα σελ. 127.

[9] Να αναφέρουμε την έκδοση δύο ορθόδοξων περιοδικών με κεντρικό θέμα τη γυναίκα και τη θέση της στη θεολογία και την εκκλησία: α) *Mary – Martha* (Orthodox Women's Netwrork. Ed. Leonie Liveris. Australia) του οποίου η χρηματοδότηση γινόταν από το Π.Σ.Ε. και διεκόπη λόγω του τέλους της Δεκαετίας του Π.Σ.Ε. για τη γυναίκα και β) *The St. Nina Quarterly* (A publication of the Women's Orthodox Ministries and Education Network, MA).

θεολογικές τους τοποθετήσεις, να σεβαστούν την πορεία και διαδρομή της Χριστιανικής Παράδοσης.

Η εργασία κλείνει με συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ELISABETH CHARLOTTE BEHR – SIGEL

1. Η Λουθηρανική ανατροφή

α. Τα πρώτα χρόνια της ζωής της

Η Elisabeth Charlotte Sigel γεννήθηκε στις 21 Ιουλίου του 1907 στο Schiltigheim, μια γαλλική κοινότητα που ανήκει διοικητικά στην περιοχή Bas – Rhin. Το κομμάτι αυτό είναι μέρος της περιοχής Grand Est που περιήλθε στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Συλλογικότητας της Αλσατίας.

Η περιοχή Αλσατίας – Λωρραίνης δέχθηκε επιρροές από δύο διαφορετικές κουλτούρες, την γερμανική και την γαλλική. Το γεγονός αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, όπως είναι φυσικό, να δημιουργηθεί μια κατάσταση αλληλεπίδρασης όχι μόνο στον πολιτισμικό, πολιτικό αλλά και στον εκκλησιαστικό τομέα. [10]

Η ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα της θρησκευτικής αυτής κατάστασης είναι αναγνωρισμένη από το γαλλικό κράτος και αποτέλεσε έφορο έδαφος για την ανάπτυξη διαφόρων πρωτόγνωρων καταστάσεων. Η αποδοχή του θρησκευτικού πλουραλισμού που επικρατεί στην περιοχή της Αλσατίας – Λωρραίνης αποτυπώνεται και από τα πανεπιστημιακά ιδρύματα του κράτους, που ισορροπούν ανάμεσα στην προτεσταντική θεολογία και αυτή της Καθολικής Εκκλησίας[11].

Το οικογενειακό υπόβαθρο της Elisabeth Behr – Sigel είναι εξίσου πολύπλοκο όσο και η περιοχή στην οποία γεννήθηκε και μεγάλωσε. Προερχόταν από μια διαθρησκειακή[12] οικογένεια, η οποία μέσα από τον αλληλοσεβασμό για την διαφορετικότητα των θρησκευτικών πεποιθήσεων, απείχε από θρησκευτικές πρακτικές. Ο πατέρας της γαλλικής καταγωγής, Λουθηρανός στο θρήσκευμα, και η μητέρα της εβραία από τη Βοημία της Αυστρίας. Ίσως λόγω της οικογενειακής αυτής θρησκευτικής διαφορετικότητας, η Elisabeth από τα πρώτα χρόνια έχει ανοικτούς ορίζοντες και αντιλήψεις. Επικρίνει το προτεσταντικό ελευθεριάζον, ατομιστικό μοτίβο, που εκφράζεται έντονα στο νέο προτεσταντισμό της εποχής μετά τον 18ο αιώνα, παρόλο που η ίδια αποτελεί μέλος της Λουθηρανικής εκκλησίας[13].

β. Οι σπουδές της

Η βασική εκπαίδευση της Elisabeth ξεκινάει από το γερμανικό προτεσταντικό δημοτικό σχολείο, όπου και έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με το ευαγγελικό κήρυγμα. Συνεχίζει με το γαλλικό γυμνάσιο θηλέων. Στην εφηβεία της έχει την

[10] Parmentier Elisabeth, «Behr – Sigel's Theological Education and Ministry in Strasbourg», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017) σελ. 12.
[11] Parmantier Elisabeth, ό.π., σελ. 13.
[12] Parmentier Elisabeth, ό.π. σελ. 16.
[13] Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη Ελένη, «Η Elisabeth Behr – Sigel και το θέμα των διακονισσών», στο Πέτρος Βασιλειάδης, Ευαγγελία Ν. Αμοιρίδου και Μόσχος Γκουτζιούδης, επιμ., *Διακόνισσες, χειροτονία των γυναικών και ορθόδοξη θεολογία: Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου*, (Θεσσαλονίκη: Cemes, 2016), σελ. 2.

πρώτη συνειδητή αναζήτηση μέσα από μεταφυσικά ερωτήματα, φυσιολογική κατάσταση για κάθε εφηβική ύπαρξη. Ευτυχώς αυτή η μεταφυσική αναζήτηση υποστηρίχθηκε από έναν κοινωνικό περίγυρο, που της δίδαξε την αγάπη για τον Χριστό[14]. Με την κατοχή του απολυτηρίου της έκανε εγγραφή αρχικά στο τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Στρασβούργου. Θεμελιακής σημασίας για όλη την μετέπειτα πορεία της ήταν η απόφασή της, να ακολουθήσει θεολογικές σπουδές. Πρωτοποριακή απόφαση για την εποχή της, επιλογή σπάνια για γυναίκα. Έτσι, λίγο αργότερα εισήχθη στο θεολογικό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου το 1927 και υπήρξε μια από τις ελάχιστες πρώτες γυναίκες, που έγιναν δεκτές, παρόλη την αβεβαιότητα για το πώς θα πορευτεί βιοποριστικά μετά το πέρας των σπουδών της. Η εμπιστοσύνη όμως στο Θεό και η πίστη της ήταν μεγάλη.

Δεν γνωρίζουμε τα μαθήματα του πανεπιστημιακού προγράμματος που παρακολούθησε, καθώς πριν από την θεολογική στροφή σπούδαζε στο τμήμα της φιλοσοφίας και πήρε πτυχίο στη θεολογία με μικρότερο κύκλο σπουδών.

Η Μεταρρυθμισμένη Εκκλησία Αλσατίας – Λωρραίνης πρώτη σε όλη τη Γαλλία καινοτόμησε, επιτρέποντας στις γυναίκες, να έχουν δικαίωμα, να ασκήσουν λειτουργίες, που καθόριζε το Υπουργείο για θέματα Θρησκείας. Βλέποντας ότι ολοένα και περισσότερο οι Εκκλησίες προσπαθούσαν να βρουν διέξοδο στη συσσώρευση σπουδαγμένων σε θεολογικές σχολές γυναικών, που δεν μπορούσαν να δραστηριοποιηθούν και έμεναν αδρανείς, πρότειναν την τοποθέτηση γυναικών σε βοηθητικές θέσεις ώστε να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους.

Πράγματι στη Σύνοδο της 20ης Μαΐου 1926[15] πάρθηκαν οι εξής αποφάσεις: Πρώτον, οι γυναίκες που κατείχαν πτυχίο Θεολογικής Σχολής, έχοντας τα ακαδημαϊκά εφόδια θα μπορούσαν, να ασκούν βοηθητικά ποιμαντικά καθήκοντα. Δεύτερον, αφού ανταποκριθούν επάξια σύμφωνα με το Υπουργείο, θα έχουν δυνατότητα να συμμετέχουν στα μυστήρια. Τρίτον, τα ενοριακά συμβούλια παίρνοντας άδεια από τα περιφερειακά θα μπορούσαν, να προσλάβουν γυναίκες για όλες τις εκκλησιαστικές υπηρεσίες, όπως κήρυγμα, διδασκαλία και γενικά εκκλησιαστικές πράξεις. Τέταρτον, θα καθιερώνονταν καταστατικό το οποίο θα όριζε τα καθήκοντα των γυναικών στο ποιμαντικό έργο.

Μέσα, λοιπόν, από το θεολογικό ιδιάζων υπόβαθρο της προτεσταντικής θεολογίας του Στρασβούργου και με την συνεπικούρηση του σχετικού υπουργείου ξεκίνησαν οι συζητήσεις στις εκκλησίες της Γαλλίας την περίοδο κατά την οποία η Elisabeth αποφοίτησε από την θεολογική σχολή. Μπορεί να γίνει, λοιπόν, αντιληπτή η γενική ατμόσφαιρα που επηρέασε τη μελέτη και το έργο της σχετικά με την θεολογία μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου αλλά και με τη θέση της γυναίκας στην Εκκλησία. [16]

Η μετάβαση της Elisabeth Behr-Sigel στο Παρίσι γίνεται με κύριο σκοπό την συνέχεια των σπουδών της στον κλάδο της θεολογίας. Είναι ιδιαίτερα σημαντικός ο ερχομός της στην πρωτεύουσα της Γαλλίας. Εκεί της δίνεται η ευκαιρία να έρθει κοντά με εκπροσώπους της Ρωσικής Ορθόδοξης Διασποράς όπως ο διευθυντής της

[14] Behr – Sigel Elisabeth, *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία*, μεταφρ. Καίτης Χιωτέλη (Γραφείον Καλού Τύπου), σελ. 12.
[15] Parmentier Elisabeth, ό.π., σσ. 19-21.

[16] Parmentier Elisabeth, ό.π., σελ. 21.

Θεολογικής Σχολής του Αγίου Σεργίου ο π. Sergei Bulgakov[17], ο Vladimir Lossky[18], ο Paul Evdokimov[19], η Maria Skobtsova[20] και άλλοι.

2. Η Ορθοδοξία ως επιλογή

α. Η Ρωσική επιρροή και η είσοδος στην Ορθόδοξη εκκλησία

Οι Ορθόδοξοι Ρώσοι μετανάστες είχαν ριζώσει στην Δυτική Γαλλία περισσότερο από μισό αιώνα. Καμιά φορά μέσα από "τυχαίες" συγκυρίες και με τη βοήθεια της θείας χάριτος έρχεται η ουσιαστική αφύπνιση. Αυτή η στιγμή για την Elisabeth ήταν σε μια φτωχική ρωσική κοινότητα μεταναστών το βράδυ του Πάσχα 1928.

Ένα μικρό διάστημα μετά από την ομολογία της στην Ορθόδοξη πίστη (το 1929 της δόθηκε το Ορθόδοξο χρίσμα από τον πατέρα Lev Gillet) ξεκίνησε τις μεταπτυχιακές σπουδές της πάνω στη θεολογία. Γι' αυτόν τον σκοπό βρέθηκε στο Βερολίνο το 1930, με θέμα την «Προσευχή και την Αγιότητα στη Ρωσική Εκκλησία». Την ίδια χρονιά η Σύνοδος της Λουθηρανικής Εκκλησίας επικύρωσε την χειροτονία των γυναικών.

Μετά την απόκτηση του πτυχίου της θεολογίας μετέβη από τη μεταρρυθμισμένη εκκλησία της Αλσατίας στην αγροτική ενορία του Ville Climont το 1931, για να αναλάβει καθήκοντα βοηθού πάστορα (σε μια μεταρρυθμισμένη ενορία αν και η ίδια ανήκει σε άλλο θρήσκευμα), έχοντας την ευθύνη για τη λατρεία της Κυριακής, την διδαχή του θείου λόγου, την κατήχηση παιδιών και εφήβων και την προσοχή σε αρρώστους και μοναχικούς ανθρώπους. Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν ισχύει ο ισχυρισμός της σύμφωνα με την οποίο είναι η πρώτη που έλαβε αξίωμα στην γυναικεία ποιμαντική διακονία. Τα καθήκοντα αυτά κράτησαν λιγότερο του ενός χρόνου[21], μέχρι το 1932.

Η Elisabeth ήταν αναγκασμένη να εγκαταλείψει τη θέση της μετά τον επικείμενο γάμο της, με τον Andre Behr, αφού συνειδητοποίησε ότι δεν ήταν δυνατόν να υπηρετεί δύο εκκλησίες. Αυτή ακριβώς είναι μια πολύ σημαντική στιγμή για την ίδια την Elisabeth αλλά και για την διαμόρφωση ολόκληρης της υπόλοιπης θεολογικής της πορείας, η οποία στιγματίζεται από την μεταστροφή της από Λουθηρανή σε Ορθόδοξη στα 22 χρόνια της και από το γεγονός ότι μετά από δύο χρόνια ασπάζεται πλήρως την Ορθοδοξία. Η ίδια αναφέρει ότι στην Ορθόδοξη

[17] βλ. το άρθρο που βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://pemptousia.com/2017/06/fr-sergei-bulgakov-1871-1944-seventy-three-years-since-his-death/, 26/6/2017.
[18] Βλ. το άρθρο που βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://www.schmemann.org/byhim/lossky.html.
[19] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 10.
[20] Dibo Amal, «Behr – Sigel Reading the Signs of Our Times» στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σσ. 122-126.
[21] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://pemptousia.com/2017/07/elisabeth-behr-sigel/, από το περιοδικό «Syndesmos news», V. XIX-, 1, 2006, 26/07/2017 (ανάκτηση 4/4/2021).

Εκκλησία βρήκε «την καθολικότητα του ευαγγελίου, όπου η ελευθερία του κάθε προσώπου ήταν σεβαστή[22]».

β. Ο έγγαμος βίος στη Nancy και ο Πόλεμος

Το ζεύγος Behr-Sigel, μετά το γάμο τους το 1933, μεταβαίνει στη Nancy για λόγους εργασίας του συζύγου της Elisabeth όπου και τελικά θα μείνουν για περίπου 40 χρόνια. Η ζωή τους κυλά ήρεμα και μέχρι την έναρξη του πολέμου έχουν ήδη αποκτήσει δύο κόρες, την Nadime και τη Mariane. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος έρχεται να ταράξει τα νερά της παγκόσμιας κοινωνικής ζωής και πραγματικότητας. Θύμα φυσικά έπεσε και η οικογενειακή ζωή της Elisabeth. Ο Adre κινητοποιείται άμεσα, γεγονός το οποίο φέρνει μεγαλύτερες αναταραχές μέσα στην οικογένεια. Η ίδια με τα δύο παιδιά της μετά την κινητοποίηση του αναζητά καταφύγιο κοντά στο Παρίσι και ψυχικό καταφύγιο στα λόγια του Ευαγγελίου[23]. Η οικογένεια χωρίζεται λόγω εργασιακών υποχρεώσεων της Elibabeth, η οποία μεταβαίνει στην Βρετάνη, για να γίνει δασκάλα και ενώνεται ξανά στην Nancy το 1940. Μέσα στο φρικτό αυτό σκηνικό του πολέμου και σε μια στιγμή βομβαρδισμού η Elisabeth φέρνει στον κόσμο τον γιο της τον Nicolas το 1944.

Η περίοδος της κατοχής και του πολέμου είναι ιδιαίτερα σημαντική για την Elisabeth και έχει γι' αυτήν μεγάλο συναισθηματικό αντίκτυπο. Φοβάται τόσο για την ίδια την ζωή της, λόγω της εβραϊκής καταγωγής της, αλλά κυρίως νιώθει ανασφαλής για τα τρία της παιδιά. Παρόλη την δύσκολη και ψυχοφθόρα κατάσταση την οποία βίωνε, μπορούμε, να πούμε ότι πνευματικά ήταν μια γόνιμη περίοδος, κατά την οποία τέθηκαν βαθιά οι βάσεις των μετέπειτα θεολογικών της απόψεων. Μέσα από πλήθος ιστοριών που διηγείται,[24] πληροφορούμαστε το ατρόμητο του χαρακτήρα της, αλλά και το επαναστατικό της πνεύμα, κάτι το οποίο μετέπειτα θα γίνει φανερό και στις θεολογικές της θέσεις. Η πνευματική της μάχη την κατέστησε «μάρτυρα του ευαγγελίου» σε μια περίοδο ταπείνωσης κάθε ανθρώπινου ιδεώδους και αξίας.

Ο σύζυγός της Andry υπέφερε από ψυχολογικά προβλήματα, τα οποία τον ταλαιπώρησαν πολύ και στην προσπάθεια του να τα ξεπεράσει βουλιάζει ακόμα περισσότερο στον αλκοολισμό. Οι εργασιακές υποχρεώσεις και η αντίσταση αποτελούν λόγους – αφορμές για την απομάκρυνση του ζευγαριού. Εν τέλει αφήνει τη γυναίκα του μόνη της να προσέχει τα τρία παιδιά τους με τον θάνατό του το 1969.

γ. Το τέλος της ζωής της και η παρακαταθήκη της

Η Elisabeth Behr-Sigel ήταν μία πολύπλοκη προσωπικότητα με βαθιά πίστη και χριστιανικά ιδανικά. Ιδεολογικά υπήρξε πρωτοπόρα για την εποχή της, όπως φαίνεται και από τις εισηγήσεις της για τον γυναικείο ρόλο μέσα στην εκκλησία.

Δεν είναι τυχαίο ότι μέσα από "ελεύθερους στοχασμούς", όπως λέει η ίδια, επέλεξε την Ορθοδοξία. Γι' αυτό από την αρχή αυτής της καινούργιας πνευματικής

[22] Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη Ελένη, ό.π., σελ.3.
[23] Lossky Olga, «The War Years in Nancy: Behr – Sigel´s Theology in Action», *στο A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 29.
[24] Lossky Olga, ό.π., σελ. 28.

πορείας ένιωσε αμηχανία με τις προκαταλήψεις περασμένων αιώνων και απομεινάρια άλλων εποχών και αντιλήψεων που διαπότιζαν τον Χριστιανισμό, (κατάλοιπα ιουδαϊκών επιδράσεων στην Παλαιά Διαθήκη) και επηρέαζαν το λαϊκό στοιχείο και ιδιαίτερα τις γυναίκες[25].

Οι ιδέες της επηρεάζονται βαθιά από τη ρώσικη θεολογική διανόηση, λόγω της στενής επαφής που είχε με επιφανείς καθηγητές του Ορθόδοξου Θεολογικού Ινστιτούτου του Αγίου Σέργιου στο Παρίσι αλλά και από λαϊκούς θεολόγους[26]. Η γνωριμία της με τους κύριους εκπροσώπους του 19ου – 20ου αιώνα, όπως ο Ρώσος θεολόγος ο Alexander Bukhrev, η Μητέρα Maria Skobtsova και ο «μοναχός της Ανατολικής Εκκλησίας» Lev Gillet και η θέαση της κενωτικής λάμψης του Κυρίου μέσα από αυτούς, καθορίζουν τη γραφή, τον χαρακτήρα και όλο το προσωπικό και θεολογικό της γίγνεσθαι.

Το 1929 εκλέγεται πρόεδρος της Ομοσπονδίας Προτεσταντών της Γαλλίας (Federation Protestante de France) και εννέα χρόνια αργότερα (1938) και πάλι αναλαμβάνει χρέη προέδρου στην Eglise Reformee de France[27].

Πληροφορίες για την προσωπική της ζωή, την κοινωνική πραγματικότητα αλλά και την πνευματική της πορεία και πρόοδο λαμβάνουμε από σκέψεις και μαρτυρίες που καταγράφονται από την ίδια στα σημειωματάριά της που κρατάει ανελλιπώς από το 1939 μέχρι και το τέλος του Β΄Παγκοσμίου Πολέμου και την αποκατάσταση της ελευθερίας.

Μια ανάσα πριν την έναρξη του Πολέμου το 1938-1939 δημοσιεύεται το άρθρο της στο *Revue d Histoire et de Philosophie Religieuse*, μέσα από το οποίο υποστήριξε την παράδοση των ανατολικών πατέρων για την κατανόηση της ένωσης θείας και ανθρώπινης φύσης στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού, με έναν τρόπο αλληλοπεριχώρησης[28], ως μια σχέση δοξαστικού χαρακτήρα ανάμεσα στον Θεό και στον άνθρωπο.

Με το τέλος του πολέμου γίνεται μέλος της Κοινότητας των Sts. Alban and Sergius που έδρευε στην Ορθόδοξη Μεγάλη Βρετανία και ήταν καρπός του Ορθόδοξου - Αγγικανικού διαλόγου. Μέσα από αυτήν την συγκυρία ήρθε σε επαφή με δύο ανθρώπους σημαντικούς τόσο για την θεολογική σκέψη και επικαιρότητα μετέπειτα, όσο και για την ίδια την Elisabeth, τον Antony Bloom, που αργότερα διετέλεσε Μητροπολίτης Sourozh αλλά και τον νεαρό Κάλλιστο Ware, ο οποίος επίσης έγινε Ορθόδοξος Μητροπολίτης Διοκλείας.

Το 1947 δημοσιεύθηκε άρθρο της με τίτλο «Η προσευχή στον Ιησού ή το μυστήριο της ορθόδοξης μοναστικής πνευματικότητας» στο περιοδικό *Dieu Vivant*[29].

Ήδη από το 1949 διετέλεσε ως μέλος της συντακτικής ομάδας του Γαλλικού Ορθόδοξου περιοδικού Contacts[30] στο οποίο συχνά εμφανίζονταν άρθρα που

[25] Behr Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 16.
[26] Evdokimov Michel, «The Religious Thought of Alexander Bukharev (1824 – 1871) and Elisabeth Behr – Sigel», *στο A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 37.
[27] Parmentier Elisabeth, ό.π., σελ. 19.
[28] Arjakovsky Antoine, «Elisabeth Behr – Sigel, Celia Deane – Drummond, and Sophiology», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 46.
[29] Lossky Olga, *The War Years in Nancy: Behr – Sigel's Theology in Action*, ό.π., σελ. 32.

διαπραγματεύονταν την ρωσική πνευματικότητα, την αγιογραφία και τη σύγχρονη ορθόδοξη θεολογία, αλλά και έκανε αφιέρωμα στον πνευματικό της μέντορα και φίλο Lev Gillet.

Η πρώτη της συγγραφική προσπάθεια έγινε το 1950 με το βιβλίο *Priere et Saintete dans l' Eglise Russe,* το οποίο ουσιαστικά είναι αφιερωμένο στον Alexander Bukharev, Ρώσο μοναχό και θεολόγο. Η Elisabeth μέσω του έργου της κάνει μια σκιαγράφηση του Χριστιανισμού μέσα από το πρίσμα της Ρωσικής Εκκλησίας. Το έργο της αυτό, που αποτέλεσε την διδακτορική της διατριβή, ήταν παράλληλα απαύγασμα σκέψεων και ερευνητικής εργασίας πολλών χρόνων. Σ' αυτό γίνεται εμφανής η σύντμηση των απόψεων της θεολόγου με τον Ρώσο μοναχό όσων αφορά την διάσταση της ομορφιάς και της λειτουργικής ευσέβειας, σε αντιπαραβολή με την πραγματική ζωή της εκκλησίας ως κοινωνία[31]. Το βιβλίο που πραγματεύεται την ρωσική αγιότητα κάνει ξεκάθαρη τη θέση της Elisabeth για «τη φύση και το νόημα της διαδικασίας αγιοποίησης» στην Ορθόδοξη Εκκλησία, μια διαδικασία που βασίζεται στην αυθόρμητη λατρεία του λαού[32].

Σπουδαία υπήρξε και η συμβολή της στην ένωση των Ορθόδοξων Χριστιανών ανεξαρτήτως εθνικότητας και παλαιότερων αντιπαραθέσεων. Από το 1960 βοήθησε στην ίδρυση μιας Ορθόδοξης Αδελφότητας, που αποσκοπούσε στη συνένωση των διάφορων διασπασμένων ομάδων της Ορθόδοξης Γαλλίας. Άλλωστε, ποτέ δεν έκρυψε ότι σκοπός της ήταν να υπάρχει μια ενιαία κοινότητα Ορθόδοξων Χριστιανών και πέρα από τα όρια της χώρας της, με Δυτικό προσανατολισμό, που θα βοηθούσε και στην ενδυνάμωση της πίστης, την καταπολέμηση διαιρέσεων και την εξύψωση της «αυθεντικής τοπικής Ορθοδοξίας»[33]. Η δική της οπτική ήταν η διάδοση και απόδειξη του αυθεντικού αποστολικού μηνύματος, το οποίο δεν ξεχώριζε εθνότητες, φύλα και άλλες διαφορές, αλλά ήταν κοινό για όλους.

Υπήρξε επίσης μέλος της Συντονιστικής Επιτροπής Ορθοδόξων Κινήσεων Νέων (Committee of Orthodox Youth Movements), διότι είχε βαθιά πίστη και εμπιστοσύνη στο νέο αίμα και στο κατά πόσο η νέα γενιά θα ήταν η ελπίδα για την επίτευξη του οράματός της για την Ορθοδοξία. Ο οργανισμός αυτός προσαρτήθηκε στην Αδελφότητα το έτος 1975. Τα δύο μέρη ενώθηκαν κάτω από το όνομα Ορθόδοξη Αδελφότητα της Δυτικής Ευρώπης (Orthodox Fraternity of Western Europe). Το νέο σχήμα με διάφορες κινήσεις και συνέδρια έδωσε σε όλα τα μέλη της την ευκαιρία για πνευματική και θεολογική ανάπτυξη[34].

Η Elisabeth, όπως και κάθε πρωτοπόρος άλλωστε, βίωσε και μια "μοναχικότητα", αφού στα περισσότερα fora ήταν η μόνη γυναίκα. Το γεγονός αυτό, όμως, δεν αποτέλεσε για την ίδια αποτρεπτικό παράγοντα. Δεν είχε κάνει λόγο για την συστηματική θέση των γυναικών στα εκκλησιαστικά δρώμενα, μέχρι που της δόθηκε η αφορμή, να δώσει την κεντρική ομιλία στην πρώτη διεθνή συζήτηση για το θέμα στην Agapia, που διεξήχθη στη Ρουμανία, το 1976.

---

[30] Zorgdrager Helen, «Risk – Takers in a World That Cries for Salvation: Behr – Sigel on Suffering and Kenosis», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 129.
[31] Evdokimov Michel, ό.π., σσ. 37-38, 40-41.
[32] Zorgdrager Helen, ό.π., σελ. 137.
[33] Regule Teva, «According to the Whole: Behr – Sigel's Ecclesiological Vision», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 57.
[34] Regule Teva, ό.π., σελ. 58.

Αργότερα, μάλιστα, η Elisabeth, πιστή στις χριστιανικές αξίες, θα συμμετάσχει και στον παγκόσμιο δια – εθνικοποιητικό οργανισμό, που εναντιώνεται σε κάθε είδους τιμωρία και ενεργεί από την μια πλευρά για την διαπαντός απαγόρευσή τους και από την άλλη σαν πνευματικός και υλικός αρωγός των θυμάτων βίας και δουλείας (Christian Action for the Abolition of Torture, ACAT).[35] Επίσης, διετέλεσε Ορθόδοξη Αντιπρόεδρος του για 12 χρόνια (1981 – 1993). Στο μεσοδιάστημα αυτό η Elisabeth γράφει και το βιβλίο της *Le ministère de la femme dans l'Église*, το 1987, ενώ αργότερα το 1989 συγκεντρώνει το απαύγασμα της Ορθόδοξης πνευματικότητας στον τόμο της *Le Lieu du cœur:Initiation à la spiritualité de l'Église orthodoxe.*

Μπορεί η Elisabeth να διέμενε σε γαλλικό έδαφος αλλά από το ημερολόγιό της βλέπουμε την πνευματική σύνδεση που είχε με τον γερμανικό λαό και διαφαίνεται ξεκάθαρα η χαρά της με την πτώση του τείχους του Βερολίνου τον Νοέμβριο του 1989[36].

Το 1993 κάνει ένα εκπληκτικό, ογκωδέστατο αφιέρωμα στη ζωή, τη συγγραφική του δουλειά και την διδασκαλία του Lev Gillet: *Lev Gillet: μοναχός της Ανατολικής Εκκλησίας*. Το 1997 βρίσκουμε ένα άρθρο της σε εφημερίδα με θέμα «Αρχή και Κοινότητα Γυναικών και Ανδρών στην Εκκλησία» στο Σεμινάριο του Bossey[37].

Η Elisabeth παρά το πέρασμα των χρόνων κατάφερε να κρατήσει ζωντανό και διαυγές το πνεύμα της αλλά και την αγωνιστικότητάς της, γεγονός που την έφερε στα 81 (1998) της χρόνια, να δώσει τον εναρκτήριο λόγο στο Ορθόδοξο Θεολογικό Ινστιτούτο του Πανεπιστημίου του Cambridge και να παρουσιάσει το όραμα της για την Ορθόδοξη Θεολογία τον 20ο αιώνα. [38]

Το 1999 σε συνέντευξη που παραχώρησε στο περιοδικό *St. Nina Quarterly*, συνόψισε το οραμά της για την Εκκλησία ως «κοινωνία ελεύθερη σε συμφωνία με την πίστη και την αγάπη»[39], καθώς και τον ρόλο του Χριστού στην κοινωνία και την ιστορία, ενώ δήλωνε παράλληλα ότι «ο Ορθόδοξος φονταμενταλισμός είναι ένας τρόπος άρνησης της σκέψης. Σύγχυση της ίδιας της Παράδοσης αναφορικά με τον τρόπο μετάδοσης της πίστης»[40].

Το 2002 εκδίδεται και η συγγραφική της συνεργασία με τον Kallisto Ware με τίτλο *L'ordination des femmes dans l'Église orthodoxe*[41].

Το 2004 και σε αρκετά πλέον προχωρημένη ηλικία παρευρίσκεται στην Ορθόδοξη Θεολογική Κοινότητα της Αμερικής, στο Ορθόδοξο Σεμινάριο του St. Vladimir ως ομιλήτρια. [42]

---

[35] Regule Teva, ό.π., σελ. 59.
[36] Zorgdrager Helen, ό.π., σελ. 127.
[37] Dibo Amal, «The Living Faith: Behr – Sigel Reading the Signs of Our Times», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinllicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 118.
[38] Dibo Amal, ό.π., σελ. 115.
[39] Regule Teva, ό.π., σσ. 51-52.
[40] Regule Teva, ό.π., σελ. 55.
[41] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: http://theologikadromena.theo.auth.gr/?p=10634, από Moschos Goutzioudis, 26/01/2015 (ανάκτηση 7/4/2021).
[42] Karras A. Valerie, *Patristic Gender Anthropology*, ό.π., σελ. 70.

Υπηρέτησε το κλάδο της παιδείας μέσα από τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ως καθηγήτρια στο μάθημα της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας. Αποτελούσε διδακτικό προσωπικό ως επισκέπτρια σε διάφορα πανεπιστημιακά ιδρύματα, όπως το Θεολογικό Ινστιτούτο του Αγίου Σεργίου, το Καθολικό Ινστιτούτο του Παρισιού, το Δομινικανό Κολλέγιο της Οτάβα, το Οικουμενικό Ινστιτούτο του Bossey και το Οικουμενικό Ινστιτούτο του Ταντούρ.[43]

Το τέλος της ζωής της την βρήκε στο διαμέρισμά της στο Παρίσι το 2005, πλήρη ημερών, σε ηλικία 98 χρόνων. Παρά την εξέχουσα προσωπικότητά της και την πλούσια πνευματικότητά της, που την κατέστησε εκπρόσωπο της Ορθόδοξης Θεολογίας στον δυτικό κόσμο, δεν πήρε ποτέ κάποια ακαδημαϊκή έδρα και μέχρι το τέλος της ζωής της, παρά την συμβολή της στη διάδοση του χριστιανικού ιδεώδους και στον επαναπροσδιορισμό των εκκλησιαστικών ιδεών, εργαζόταν σαν καθηγήτρια φιλοσοφίας και λογοτεχνίας σε διάφορα σχολεία, που ανήκαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Υπήρξε μια πολυγραφότατη συγγραφέας με άρθρα, βιβλία και κριτικές στο συγγραφικό της δυναμικό.

Μέσα από το έργο μιας ζωής η Elisabeth άφησε μια παρακαταθήκη ενότητας και συμφιλίωσης, που έγινε γόνιμο έδαφος για θεολογικές συζητήσεις σε διορθόδοξο και διαχριστιανικό επίπεδο. Η ίδια κλήθηκε πολλές φορές στη ζωή της και από μικρή ηλικία να ακροβατεί ανάμεσα σε διαφορετικές καταστάσεις πολιτικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές, ταυτότητες που τη βοήθησαν να καλλιεργήσει ενωτικό πνεύμα, το οποίο προσπάθησε να μεταδώσει σε όλη της τη ζωή στο θεολογικό αλλά και στο προσωπικό κομμάτι της ζωής της.

Η Elisabeth Behr – Sigel μπορεί να λάβει και το προσωνύμιο «της θεολόγου της ενσάρκωσης[44]», διότι σε όλη τη ζωή και το έργο της επικεντρώνεται ιδιαίτερα στην συνάντηση του ανθρώπου με τον Ιησού Χριστό και στην μεταμορφωτική διάσταση που έχει αυτή η συνάντηση.

[43] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: http://religionslehrer.blogspot.com/2015/02/elisabeth-behr-sigel.html, πηγή: «Θεολογικά Δρώμενα», ανάρτηση από: Πολύβιο Στράντζαλη, 14/02/2015 (ανάκτηση 7/4/2021).
[44] Zorgdrager Helen, ό.π., σελ. 130.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ELISABETH BEHR - SIGEL

1. Ο ρόλος της γυναίκας από την Παναγία μέχρι τη θέση της στη σύγχρονη εκκλησία

α. Γυναίκα και χριστιανισμός

Η Elisabeth Behr Sigel, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ασχολείται με ένα εύρος θεολογικών θεμάτων, με έμφαση, όμως, τον ρόλο των γυναικών στην εκκλησία.

Ξεκινά την σκέψη της από την ίδια την δημιουργία του ανθρώπου ως «άρσεν και θήλυ». Με συμβολικό τρόπο στη Γένεση γίνεται αναφορά στον Θεό, στη δημιουργία του ανθρώπου και τις σχέσεις των πρωτοπλάστων, του Αδάμ και της Εύας. Ο Θεός που κατ' εικόνα του δημιουργήθηκε ο άνθρωπος, είναι Αγία Τριάδα, και ταυτόχρονα Ένας.[45] Η ενότητα αυτή αγγίζει και τον κατ' εικόνα του Θεού άνθρωπο. Ο άνθρωπος ολοκληρώνεται μόνο αναφορικά με τον Θεό, τείνοντας στο καθ' ομοίωση. Στην Αγία Γραφή μέσα από συχνή αντικατάσταση των λέξεων «αυτόν», «αυτούς», η ενότητα της ανθρώπινης φύσης περιλαμβάνει και τη διαφορετικότητά της. Και οι δύο αποτελούν τον έναν άνθρωπο, από το ίδιο χώμα δημιουργημένο. Προκαταλήψεις οδήγησαν, να διαβάζεται στα κείμενα το γράμμα, χωρίς την ουσία των εννοιών. Και η ουσία είναι ο όλος άνθρωπος. Όπως τα τρία πρόσωπα του Θεού είναι ενωμένα ελεύθερα και ταυτόχρονα ξεχωριστά, έτσι πρέπει να ζουν και τα δύο φύλα μαζί, με ισότητα, με διαφορές που δεν διασπούν την ενότητά τους στην κοινωνία με τον Θεό. Η ενότητα αυτή βρίσκει την ολοκλήρωση της στο πρόσωπο του Χριστού.[46]

Η γυναίκα πρωταγωνιστεί στο γεγονός που επιφέρει την πτώση, ενώ ο άνδρας την ακολουθεί. Όμως ο ρόλος της είναι εξίσου πρωταγωνιστικός και στην ανόρθωση και αποκατάσταση, όπου ο άνδρας είναι συνοδοιπόρος της. Η γυναίκα παίζει συνεργατικό ρόλο στη σωτηρία, σε αντίθεση με τον άνδρα, ο οποίος την διακονεί[47].

Όπως Υιός και Πνεύμα είναι ενωμένοι στο θέλημα του Πατέρα, έτσι και τα δύο φύλα μαζί παλεύουν για την προσωπική τους σωτηρία και τη σωτηρία όλων μέσα από τις πράξεις τους. Η ετερότητα ευλογείται από το Θεό και συμβάλει στην διαιώνιση του ανθρώπου. Αυτή την ανθρωπολογική αλήθεια δεν την έχει επαρκώς κατανοήσει το συντριπτικό μέρος της Εκκλησίας.

---

[45] Behr – Sigel Elisabeth, *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία*, μεταφρ. Καίτης Χιωτέλη (Γραφείον Καλού Τύπου), σελ. 52.

[46] Αδαμτζίλογλου Ευανθία, «Είναι η γυναίκα κατ' εικόνα του Θεού; Ιστορική, Χριστολογική και Τριαδολογική Θεώρηση», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία. (Χειμερικό Πρόγραμμα 2002-2003)*, (Αθήνα, Ίνδικτος, 2004), σελ. 184.

[47] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://www.pemptousia.gr/2015/04/feminismos-ke-ierosini-ginekon2/, Μαντζαρίδης Ι. Γεώργιος, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., 01/04/2015 (ανάκτηση 4/4/2021).

Σε όλη την ζωή και το έργο του Ιησού Χριστού οι γυναίκες ήταν παρούσες σε κάθε στιγμή ως μαθήτριες και ενισχύοντας το ιεραποστολικό του έργο.[48] Ο Ιησούς τις θεράπευσε, τις δίδαξε, τις συγχώρεσε και γενικά φέρθηκε με εκτίμηση και αγάπη. Αυτή η στάση Του, που διεξοδικά αναφέρεται στα Ευαγγέλια, ήταν επαναστατική, γεμάτη σεβασμό[49], ενάντια σε ό,τι ίσχυε την εποχή του. Η στάση του Χριστού ήταν καινοτομία για την ραβινική πρακτική, καταργώντας στην πράξη την έννοια του μη καθαρού της γυναίκας. Ο Χριστιανισμός, γενικότερα στα πρώτα βήματα του, αποτέλεσε ένα φιλελεύθερο περιβάλλον για τη γυναικεία παρουσία.[50]

Αυτό ακριβώς είναι και το πνευματικό νόημα της ένωσης των γυναικών και των ανδρών εσχατολογικά. Ο Μάξιμος ο Ομολογητής τονίζει ότι στα έσχατα παύει η ετερότητα[51]. Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς[52] υποστηρίζει ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν πανομοιότυπη ζωή και δικαιούνται σωτηρίας[53].

Μέσα από τη βαθιά γνώση του θεολογικού πλούτου των Καππαδόκων Πατέρων, των Ελλήνων πατέρων, των λόγων του Μάξιμου του Ομολογητή αλλά και διαφόρων άλλων σπουδαίων παλαιοχριστιανικών συγγραφέων, η Elisabeth Behr-Sigel καλλιέργησε τις δικές της απόψεις και χάραξε την δική της πορεία, η οποία όμως ήταν πάντα παράλληλη με την πατερική ανθρωπολογία.[54]

Στη θεολογία της η Elisabeth αρνείται να δεχθεί τον πόνο ως τιμωρητικό γεγονός[55] για κάθε γυναίκα μετά από την πτώση των πρωτόπλαστων, όπως και κάθε υπαινιγμό και άποψη για διαφορές οντολογικού χαρακτήρα, που επέτρεπαν στους άνδρες μόνο να πλησιάσουν περισσότερο στην αγιότητα[56]. Και τα δύο φύλα φτιάχτηκαν κατ' εικόνα και έχουν ισάξιες ευκαιρίες και δυνατότητες, να φτάσουν στο καθ' ομοίωση. Αυτή ακριβώς η θεώρησή της είναι απελευθερωτική για τον άνθρωπο κάθε φύλου και καταγωγής.

Για την Elisabeth η φύση της εκκλησίας είναι μυστηριακή και συνάμα προφητική. Η αντίληψή της για την εκκλησία είναι ότι αποτελεί μια «κοινωνία προσώπων», μοναδικών, που αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους.[57] Ο Χριστός με το μυστήριο της ενανθρώπησης Του αγιάζει κατά χάριν όλη την ανθρωπότητα, χωρίς να αφανίζει όμως το προσωπικό και διαφορετικό στοιχείο του καθενός, εξαλείφοντας

---

[48] Λκ. 8,1 εξ.

[49] Καλαϊτζίδης Παντελής, «Αντί Εισαγωγής: Από τη διαίρεση του φύλου στην ενότητα της καινής εν Χριστώ ζωής – Η Ορθόδοξη Θεολόγια μπροστά στο αίτημα της ισότητας και της συμμετοχής της γυναίκας στη ζωή της Εκκλησίας», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002-2003)*, (Αθήνα, Ίνδικτος, 2004), σελ. 5.

[50] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://www.acadimia.org/perilipseis/331-feministiki-theologia-kai-ierosyni-ton-gynaikon, Γιαγκάζογλου Σταύρος, Δρ. Θεολογίας, Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και Διευθυντή του περιοδικού «Ίνδικτος», 15/2/2003 (ανάκτηση 6/3/2021).

[51] Μάξιμος ο Ομολογητής, Περί διαφόρων αποριών, PG 91, 1305.

[52] Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, Παιδαγωγός, 1, 4, PG 8, 260.

[53] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 49.

[54] Karras A. Valerie, «Patristic Gender Anhropology in Behr – Sigel», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 70.

[55] Zorgdrager Helen, ό.π., σελ. 137.

[56] Όπως π.χ. άποψη του Αβροσιαστή. Βλ. Αδαμτζίλογλου Ευανθία, *Είναι η γυναίκα κατ' εικόνα του Θεού; Ιστορική, Χριστολογική και Τριαδολογική Θεώρηση*, ό.π., σελ. 181.

[57] Regule Teva, «According to the Whole: Behr – Sigel's Ecclesiological Vision», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 67.

τον αποκλεισμό, την εχθρότητα και τον διαχωρισμό και δημιουργώντας μέσα από την Εκκλησία μια κοινωνία ισότητας, αγάπης, συμφιλίωσης και ενότητας. Μέσω της Θείας Ευχαριστίας, δε, αντιλαμβανόμαστε την ουσία της κοινωνίας, που είναι μια πρόγευση του βασιλείου των ουρανών.

Το όραμα της Elisabeth για την εκκλησία έχει καταβολές από την Σύνοδο της Νίκαιας – Κωνσταντινουπόλεως και από τις δογματικές αλήθειες που αυτή διατύπωσε. Γι' αυτήν η καθολικότητα δεν είναι απλά ένας όρος, αλλά βάζει τη νοηματική του δυναμική στην ελληνική γραμματεία και πιο συγκεκριμένα στην ερμηνεία του ελληνικού όρου «Καθολικότητα»[58], που σημαίνει «σύμφωνα με το σύνολο». Προβάλει, λοιπόν, την εκκλησία σαν την καινή εν Χριστώ ζωή και όχι σαν ένα δαιδαλώδες θεσμικό μόρφωμα. Ο άνθρωπος κατά την πίστη και τη θεωρία της καλείται να κάνει το χαριστικά δοσμένο κατ' εικόνα σε καθ' ομοίωση, μέσα από τη συμμετοχή του στα ιερά μυστήρια της Εκκλησίας (βάπτισμα, χρίσμα, θεία ευχαριστία).

Για την Elisabeth, η σύγχρονη θεολογία οφείλει να, αντιμετωπίσει την ετερότητα στις πραγματικές διαστάσεις της, με πνευματικότητα· να κατανοήσει την ευλογία της Βίβλου για αναπαραγωγή, εμπεδώνοντας ότι και οι δύο, άνδρας και γυναίκα υπηρετούν την δημιουργία, της οποίας είναι λειτουργοί.

β. Η Θεοτόκος

Το πιο σημαντικό σημείο της Αγίας Γραφής είναι αυτό που και η Εκκλησία μνημονεύει ότι ο Υιός του Θεού έλαβε σάρκα από την Μαρία και το Πνεύμα το Άγιο. Της αποδίδεται ο τίτλος της Θεοτόκου. Η Μαρία δεν ήταν όργανο παθητικό. Με ελευθερία και πίστη πήρε μέρος στο θεϊκό σχέδιο για σωτηρία της ανθρωπότητας, προσφέροντας το σώμα μέσα από πίστη και υπακοή στο Θεϊκό θέλημα. [59] Στο πρόσωπο της ανυψώθηκαν όλες οι γυναίκες, είναι η μητέρα όλης της ανθρωπότητας. Μέσα από Αυτήν συγκεφαλαιώνεται ο μέγιστος βαθμός της ιεροσύνης και φέρνει τον κόσμο στο σημείο της Σωτηρίας[60].

Η Elisabeth βάζει στο κέντρο του οράματός της την Θεοτόκο, την οποία δεν θεωρεί ένα "δοχείο", το οποίο έφερε στον κόσμο τον Ιησού Χριστό. Αντίθετα είναι η προσωποποίηση μιας καινούργιας αρχής, ενός νέου όντος, μιας νέας ανθρωπότητας. Με το να ακολουθούμε την Παναγία, γινόμαστε όλοι κοινωνοί της γέννησης του Κυρίου. Είναι το «μοντέλο της μεταμορφωμένης εκκλησίας»[61]. Η Behr – Sigel μέσα από το έργο της κατάφερε, να αποδεσμεύσει την φιγούρα της Μητέρας του Θεού από απόψεις που την ήθελαν «παθητική, δεκτική και ταπεινή»[62] και να δώσει έδαφος στη δημιουργία μιας πιο «δυναμικής» ανάγνωσης και ερμηνείας του προσώπου της.

---

[58] Regule Teva, ό.π., σελ. 50.

[59] Kasselouri – Hatzivassiliadi Eleni, «Women in Church and Society as an Ecumenical Issue», στο *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, επιμ. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cyril Hoyorun, Aikaterini Perkidou, Nikolaos Asproulis, Dietrich Werner and Guy Liagre, (Volos Academy Publications, Volos, 2014), σελ. 342.

[60] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://www.pemptousia.gr/2015/04/feminismos-ke-ierosini-ginekon2/, Μαντζαρίδης Ι. Γεώργιος, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., 01/04/2015 (ανάκτηση 4/4/2021).

[61] Regule Teva, ό.π., σσ. 52-53

[62] McDowell Maria, «The Hands of a Woman: Person, Image, and Ordination», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σσ. 87-88.

Αρνείται την Θεοτόκο ως 'αντιπρόσωπο' της γυναίκας και δίνει έμφαση στην κλήση της Μαρίας για την κύηση του Ιησού, μια κλήση που δεν αφήνει περιθώρια μιμητικής κίνησης από τις γυναίκες στο σύνολό τους. Με την άποψη αυτή παίρνει σαφή απόσταση τόσο από την οπτική της Μαρίας ως «μοντέλο υποταγής» για ολόκληρο τον γυναικείο πληθυσμό όσο και από φεμινιστικές διατυπώσεις που την θέλουν «πρωτοπόρο» του φύλου της. Η άποψη της αυτή είναι βασισμένη στην προ υπάρχουσα άποψη του Νικόλαου Καβάσιλα που διακρίνει στη στάση της Μαρίας το κάλεσμα του Θεού για νέα ζωή, προσφέροντας ελεύθερα, με πίστη τον εαυτό της για πραγμάτωση της θεϊκής βούλησης[63].

Η Elisabeth προχώρησε σε μια ενδιαφέρουσα ανάλυση της παρουσίας του Θεού στην υπέρτατη αγάπη, την μητρική. Η Παρθένος Μαρία δέχθηκε στη σάρκα της το Άγιο Πνεύμα συμμετέχοντας μέσα από τη δημιουργία ζωής στο θεϊκό σχέδιο για τη σωτηρία του κόσμου. Μέσα από τη σχέση της με το άλλο φύλο η γυναίκα γίνεται φορέας διαιώνισης της δημιουργίας του ανθρώπινου είδους, κουβαλάει την εικόνα της μητέρας του Χριστού. Πριν τον Χριστιανισμό λατρεύτηκε η «Μητέρα – Θεά»[64], που γέννησε τον κόσμο. Από αυτήν τη λατρεία διασώθηκαν κάποια θρησκειολογικά στοιχεία, που μοιάζουν με λαογραφικά κοινά δεδομένα σε Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία της λατρείας στην Παναγία, ενώ διαφέρουν θεολογικά μεταξύ τους.

γ. Η γυναίκα ως κοινωνική ύπαρξη

Η διάκριση των φύλων στο κοινωνικό επίπεδο χρησιμοποιήθηκε σαν δεδομένο για την εδραίωση της πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας. Η απόλυτη βεβαιότητα ότι η κοινωνία πρέπει να οργανωθεί βασιζόμενη στη διαφορετικότητα των φύλων δεν πέρασε για αιώνες από καμιά αμφισβήτηση, σαν να ήταν η μόνη αλήθεια. [65]

Το κοινό στοιχείο είναι η υποταγή της γυναίκας στον άνδρα να καθορίζει τη θέση της, ανάλογα με την κοινωνική του τάξη, μόρφωση, πλούτο και ακόμη τις ψυχολογικές του στιγμές. Η ομορφιά ή η ευφυία της δεν έχουν σχέση για το οργανωτικό σχήμα της κοινωνίας. Έχουν σημασία μόνο για τον ρόλο που θα υπηρετήσει στο πλαίσιο της οικίας. Τρυφερότητα, υποταγή, αγάπη ή εκμετάλλευση είναι συμπεριφορές απέναντί της που εξαρτώνται από το ρόλο της. Άλλη είναι η θέση της μητέρας, της συζύγου, της εταίρας ή της δούλης. Αυτές οι συμπεριφορές καθορίζονται από νόμους, στερεότυπα και προκαταλήψεις καθώς και από τα δεδομένα της θρησκείας. Άλλοτε είναι η αφέντρα του σπιτιού και άλλοτε ο πειρασμός του Σατανά. Η κατωτερότητά της μπορεί να συνδεθεί και με την ταπεινότητα ή την αρετή αν χρειαστεί. Ο κεντρικός άξονας όμως για τη ζωή μιας γυναίκας παραμένει η μητρότητα. [66]

Η ύπαρξή της στηρίζεται πάνω στην εξυπηρέτηση της οικογένειας με μοναδική αποστολή της αναπαραγωγή και τη φροντίδα του σπιτιού, ενώ ο άνδρας με

---

[63] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://www.orthodoxianewsagency.gr/pneymatika-apospasmata/o-nikolaos-kavasilas-plekei-to-egkomio-tis-parthenou/, 12/08/2020.

[64] Μπέγζος Μάριος, «Φύλο και Θρησκεία», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003)*, (Αθήνα, Ίνδικτος, 2004), σελ. 37.

[65] Behr – Sigel Elisabeth, *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία*, μεταφρ. Καίτης Χιωτέλη (Γραφείον Καλού Τύπου), σελ. 33.

[66] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 35.

πρόσχημα την συντήρηση του οίκου του ανέλαβε όλες τις πολιτικές και θρησκευτικές δραστηριότητες και εξουσίες. Παρόλο που η χριστιανική θρησκεία έφερε το Πνεύμα του Ευαγγελίου, δεν κατάφερε να αμβλύνει απόλυτα αυτά τα στερεότυπα.

Μέσα από την πολιτισμικές αλλαγές, κυρίως στον 20ο αιώνα και εξής, οι γυναίκες ανέλαβαν και άλλους ρόλους, ενώ τους δόθηκε η δυνατότητα να επιλέγουν και αυτό το γεγονός της μητρότητας. [67]

Αναγκαστικά ή με ειλικρινή αναγνώριση ο άνδρας βρέθηκε να συνεργάζεται αλλά και να ανταγωνίζεται μαζί της. Αυτές οι αλλαγές έγιναν όχι μόνο στους χώρους εργασίας αλλά και στις σχέσεις μέσα στην οικογένεια. Η αλλαγή αυτή όμως δεν είναι πάντα θετική. Δεν είναι τυχαία η αύξηση των διαζυγίων, όταν οι επιλογές στην εργασία ή τις κοινωνικές συναναστροφές έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα από τη σχέση του ζευγαριού.

Σύμφωνα με την Behr-Sigel αν η Εκκλησία δεν θέλει να βρεθεί εκτός πραγματικότητας, θα πρέπει, να λάβει όλες τις παραμέτρους αυτές υπόψη της και να επικαιροποιήσει τμήματα της διδασκαλίας και του ποιμαντικού της έργου.

δ. Η ετερότητα μέσα από την επιστήμη

Η σεξουαλική διάσταση του ανθρώπου ερευνάται επιστημονικά, προσφέροντας τα δικά της συμπεράσματα. [68] Εκτός από τις διαφορές σε ανατομικό επίπεδο υπάρχουν και αυτές των ορμονών, που οδηγούν σε διαφορετική λειτουργία όχι μόνο τα δύο φύλα, αλλά και άτομα του ίδιου φύλου. Το πώς αυτές επηρεάζουν την προσωπικότητα του κάθε ατόμου, εξαρτάται και από τη συνολική δομή του, που αναπτύσσεται και καθορίζεται από το περιβάλλον το οικογενειακό, κοινωνικοπολιτικό, από τις πολιτιστικές προσλαμβάνουσες, που επηρεάζουν τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του φύλου και κυρίως από την επεξεργασία όλων αυτών στο εγκέφαλο και τη συνείδηση. Περισσότερο διαφέρουν μεταξύ τους οι άνθρωποι ως προς την επεξεργασία, γιατί αυτή κατευθύνει τα ένστικτα, τις σκέψεις και τις πράξεις διαφοροποιώντας λίγο ή πολύ τη φύση. Η αποδοχή του φύλου μας έρχεται από όλα αυτά τα ερεθίσματα. Στον καθένα συνυπάρχουν και τα δύο φύλα, που συνθέτουν το κάθε μοναδικό ιδιαίτερο πρόσωπο. [69]

Η διαφορά του φύλου, η ετερότητα, είναι κομμάτι της ίδιας της φύσης. Αυτό όχι μόνο δεν ισοπεδώνει τις διαφορές, αλλά αντίθετα τις συνδέει με πολλαπλά πνευματικά δεδομένα. Η επανάσταση που έφερε το Ευαγγέλιο, ήταν μια καινούργια κοινότητα[70], με πνευματική ενότητα και ολοκλήρωση μέσα από ελεύθερη αλληλοσυμπλήρωση των χαρακτήρων και των χαρισμάτων. Οποιαδήποτε διαίρεση οδηγεί την ανθρωπότητα σε αντίθεση με την ολότητα στο Σώμα της Εκκλησίας.

Από τη μια έχουμε λανθασμένες, παρωχημένες και συντηρητικές απόψεις, από την άλλη αποπροσανατολισμό μέσα από την χωρίς όρια ελευθερία. Και οι δύο συμπεριφορές εμποδίζουν ουσιαστικά την ολοκλήρωση του ανθρώπου. Η πληρότητα

[67] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 36.
[68] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 40.
[69] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 41.
[70] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 42.

του ανθρώπινου γένους πρέπει να βιωθεί μέσα από το μήνυμα του Χριστού: «Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί η ἡ ζωή[71]».

Στην Εκκλησιαστική ιστορία υπάρχει μια διφορούμενη στάση στο πρόσωπό της γυναίκας. Από τη μία βλέπουμε σεβασμό και αγάπη για την Θεομήτορα, από την άλλη αν όχι περιφρόνηση, οπωσδήποτε απόψεις κατωτερότητας για τις γυναίκες.

Η Χριστιανική θρησκεία αναζητά και εκφράζει τον Λόγο του Κυρίου στην Αγία Γραφή. Όλοι οι άνθρωποι όμως δεν λειτουργούν παράλληλα, μέσα στην ίδια κατεύθυνση, ακούγοντας ή διαβάζοντας τον. Αν δεν σαρκωθεί μέσα στην Εκκλησία ο λόγος, υπόκειται στο τι ο καθ' ένας μέσα σε κάθε εποχή, επιλέγει να πιστεύει.

Ο Θείος Λόγος μέσα στην Εκκλησία κήρυξε ισότητα μπροστά στον Πατέρα κάθε ανθρώπου ανεξαρτήτως φύλου[72]. Στην πορεία της Χριστιανικής κοινότητας όμως, μέσα από τις επιδράσεις που εξηγούνται από ιστορικοκοινωνική σκοπιά, ερμηνείες ατελείς και διαστρεβλωμένες αλλοίωσαν τη «σάρκωση» του Θείου Λόγου. Η μελέτη των Χριστιανικών πηγών δεν πρέπει να μένει, στη γραμματική τους έκφραση για περισσότερη γνώση, αλλά πρέπει, να οδηγεί σε για πραγματική αντίληψη, προσαρμοσμένη στο τώρα. Απέναντι στις στρεβλώσεις να αντιπαραθέσουμε το έργο του Ιησού, που δεν συμβιβάστηκε, ώστε να αγγίζει τους ανθρώπους ώστε ο Θείος Λόγος να πλησιάσει στους ανθρώπους και να ανταποκριθεί στις σύγχρονες συνθήκες που ζούμε, για να επαναπροσδιοριστεί στην κοινωνία με τη χάρη του Θεού.

2. Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία

α. Ο γυναικείος μοναχισμός

Η αυστηρή υποταγή της γυναίκας γίνεται προσπάθεια να εξομαλυνθεί μέσα από την αμοιβαία αγάπη των φύλων. Εντύπωση επίσης προκαλεί η διαφορετική άποψη για την γυναίκα, που αφιερώνεται στον μοναχικό βίο (παρόλο που δεν χάνει τα χαρακτηριστικά του φύλου της), με αυτήν που αν και έγγαμη ακολουθεί την χριστιανική κλήση.

Ο μοναχισμός, σύμφωνα με την Elisabeth, απελευθέρωσε τη γυναίκα από την πατριαρχική οικογένεια[73]. Η γυναίκα διέθεσε τον εαυτό της στην κλήση να υπηρετήσει τον Κύριό της με συνέπεια, να απαγκιστρωθεί από όλους τους καταναγκασμούς, που την περιορίζουν, όταν αποδέχεται την εξουσία του πατέρα ή του συζύγου. Αυτή η επιλογή, βέβαια, μπορεί να μοιάζει με τη διεκδίκησή ανεξαρτησίας των γυναικών στο γυναικείο κίνημα (φεμινισμό), αλλά διαφέρει ως προς την ουσία του προσανατολισμού, που για τη μοναχή είναι αυτός της αφοσίωσης στην εκκλησία και το πνεύμα του Θεού.

Συγκλίνοντας ιδεολογικά με τον μοναχισμό, όπως αυτός εκφράζεται πρακτικά από τον Alexander Bukharev, τον «μοναχό της πόλης» όπως συνήθιζε να αναφέρεται η Elisabeth, ο οποίος κάνει σύντμηση της ασκητικής με την κοσμική ζωή και υποστηρίζει ότι ο γνήσιος ασκητισμός επαφίεται στην πραγματική και προσωπική

[71] Ιω., 14:6.
[72] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 44.
[73] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 134.

αφιέρωση της ολότητας στην ζωή του Πνεύματος, κάτι που επιτυγχάνεται μέσα από ένα μονοπάτι πόνου και δυσκολιών. Η άποψή του για τον ρόλο της εκκλησίας που είναι η διαμόρφωση της σύγχρονης πραγματικότητας μέσα από την αυθεντική ανθρωπότητα, δηλαδή μέσα από μια συνεχή και πραγματική σχέση και επαφή με τον Θεάνθρωπο, βρίσκει απολύτως σύμφωνη την Elisabeth.[74]

Ένας ακόμα άνθρωπος που συνέβαλε ιδιαίτερα στη διαμόρφωση τόσο του χαρακτήρα όσο και των θεολογικών απόψεων της Elisabeth υπήρξε η Μητέρα Μαρία, μια γυναίκα με βαθιά πνευματικότητα και γνώση του Ευαγγελίου που μέσα από το Ρωσικό Φοιτητικό Χριστιανικό Κίνημα (ACER, Action Chretienne d' Etudiants Russes) έκανε καθημερινά πράξη τα λόγια του το έργο του Σωτήρα όπως αυτά αναφέρει ο Λουκάς[75], βοηθώντας όλη την κοινωνία και ιδιαίτερα τους πάσχοντες. Το Κίνημα αυτό θα μετονομαστεί αργότερα σε *Ορθόδοξη Δράση*. Η Elisabeth βρήκε στο πρόσωπο της Μητέρας Μαρίας έναν υποστηρικτή για τις θέσεις της και ένα ζωντανό παράδειγμα του οράματός της και της φύσης της ίδιας της εκκλησίας. Τα υψηλά ιδανικά και η αυθεντική υπακοή στην εντολή «Αγαπάται αλλήλους»[76] που ακολούθησε σε όλη τη διάρκεια του βίου της η Μητέρα Maria Skobtsova, αποτέλεσε για την Elisabeth παράδειγμα προς μίμηση και αντικείμενο θαυμασμού.[77] Την μνημονεύει ως «πνευματική μητέρα» χωρίς τίτλο. Μέσα από την γνωριμία και «συνεργασία» με μια ειδικό πάνω στη ρωσική θρησκευτική θεολογία, πνευματικότητα και λογοτεχνία την Nadejda Gorodetzsky χαράζουν από κοινού κοινή πορεία προς την επαναδιαμόρφωση της Ορθόδοξης Χριστολογίας πάνω, σε από καιρό χαμένες στη λήθη πτυχές της πνευματικότητας, με κέντρο την κένωση.

β. Η Εκκλησία και η γυναικεία παρουσία

Στην Χριστιανική ιστορία ανάμεσα στη Θεοτόκο και τις γυναίκες αδερφές της υπάρχει ένα κενό όσο αφορά την διαμόρφωση της Χριστιανικής πίστης. Η γυναίκα, σύμβολο του πειρασμού που οδηγεί στην αμαρτία, είναι κατώτερη από τον άνδρα. Κρατήθηκε στη σιωπή και υποδούλωση μέσα από τη δαιμονοποιησή της και μέσα από την έννοια της μη καθαρότητας. [78]

Και όμως είναι αυτές που σε όλα τα χρόνια αντιμετώπισαν μαρτύρια για την πίστη τους και έφτασαν στην αγιότητα[79], διέδωσαν Χριστιανικό μήνυμα, όπως μαρτυρεί ο Απόστολος Παύλος στις χριστιανικές συγκεντρώσεις, στην προσευχή κατέχοντας το ρόλο των διακονισσών. Το λειτούργημα αυτό αναπτύχθηκε σε όλη την πατερική περίοδο. Βέβαια ακόμα και οι ίδιοι οι Πατέρες δεν μπόρεσαν, πολλές φορές, να αποδεσμευτούν από τις ραβινικές απόψεις για την ευθύνη της Εύας στην πτώση, ούτε και από τις ελάχιστα ισότιμες σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων της εποχής τους, όπως αυτές διαμορφώθηκαν από το Δίκαιο. Στην πράξη, η αποδοχή των γυναικών ήταν μεγάλη στην καθημερινότητα όταν διακονούσε τους συνανθρώπους της.

---

[74] Behr – Sigel Elisabeth, *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία*, μεταφρ. Καίτης Χιωτέλη (Γραφείον Καλού Τύπου, χ.χ.), 135
[75] Λκ, 2:19.
[76] Ιω., 13: 34-35.
[77]Mother Maria Skobtsova "Types of religious lives" https://jbburnett.com/resources/skobtsova_types.pdf (ανάκτηση 18/4/2021)
[78] Kasselouri – Hatzivasiliadi Eleni, ό.π., σελ. 347.
[79] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 131.

Ευτυχώς κάποιοι, όπως ο Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος τονίζουν την ισότητα[80] και συμβουλεύουν τον άνδρα να παραδειγματίζεται από τη γυναίκα αν έχει μεγαλύτερη πνευματική ανάπτυξη.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν τοποθετήθηκε με συγκεκριμένα επιχειρήματα για την κατωτερότητα των γυναικών, σε αντίθεση με τον γνωστικισμό, ο οποίος όμως άφησε δυστυχώς τα σημάδια του.

Ο Απόστολος Παύλος κατηγορήθηκε για μισογυνισμό από πολλούς ερμηνευτές, άνδρες και γυναίκες. Σύμφωνα με την Behr-Sigel, η αλήθεια είναι ότι αποκάλεσε την ένωση του ζευγαριού σαν «μυστήριο», ένωση του Χριστού με τους ανθρώπους μέσα από σχέση αμοιβαίας αγάπης. [81]

Η προτροπή του δεν ήταν απλά για υποταγή της γυναίκας στον άνδρα, αλλά αμοιβαία αλληλοκατανόηση και αγάπη. Κάτι πρωτόγνωρο για όσα μέχρι τότε ίσχυαν τόσο στην Ιουδαϊκή όσο και στην Ελληνική και Ρωμαϊκή κοινωνία. Ξεκαθαρίζεται αυτή η αμοιβαία σχέση από την κατεύθυνση που δίνει στον άνδρα, να αφήσει μετά το γάμο τους γονείς του και να πορευτεί με την γυναίκα του αγαπώντας την, ακολουθώντας και οι δύο με πίστη στον Χριστό. Μέσα από τον λόγο του έχουμε στην ουσία μια νέα εικόνα του γυναικείου προσώπου, ισάξιας με αυτή του ανδρός.

Παρόλη όμως τη νέα αυτή σύμβαση στο γάμο, στο μεδούλι της ανθρώπινης κοινωνίας υπήρχαν αντιλήψεις, που δεν ξεριζώνονται εύκολα. Η ευλάβεια προς την Θεοτόκο οδήγησε τις γυναίκες σε νέο δρόμο. Για πρώτη φορά όλοι οι Χριστιανοί γεύονται την ανάταση ψυχής μέσα από τη λατρεία της.

Ζούμε σε δύσκολους καιρούς. Η καταπίεση φέρνει αντίθετα από την απελευθέρωση των ανθρώπων αποτελέσματα: βία, αντιπαλότητα, φανατισμό, συμπεριφορές προκλητικές χωρίς ηθικά πρότυπα. Παρόλες τις ακρότητες και ίσως και για να αναχαιτιστούν αυτές, η Εκκλησία πρέπει να ανταποκριθεί: να χρησιμοποιήσει τα αποτελέσματα όλων των επιστημών, που αποδεικνύουν την ισότητα ανεξάρτητα καταγωγής, φύλου και κοινωνικής κατάστασης· να αναδείξει, μέσα από την ενότητα των προσώπων της Αγίας Τριάδας, την αμοιβαία αγάπη και τον άνθρωπο στο σύνολό του. [82] Η θρησκεία είναι η προβολή των ανθρώπινων αντιλήψεων για το Θεό. [83] Στις Γραφές συνήθως ο Θεός αποκαλείται «Πατέρας», αλλού όμως και «Μητέρα»[84]. Ο Γρηγόριος Νύσσης ξεκαθαρίζει ότι και τα δύο γένη ονομάτων αναφέρονται στον ίδιο Θεό, που είναι άφυλος. Μέσα σ' αυτήν την διατύπωση περιλαμβάνεται ο εσχατολογικός μετασχηματισμός του όλου ανθρώπου και ξεπερνιέται η ετερότητα.[85]

Η Εκκλησία μέσα σ' αυτό το πνεύμα είναι τόπος απελευθέρωσης, αγάπης, αγαλλίασης, χωρίς αυτή την εξουσιαστική διοίκηση που επικράτησε αργότερα,

---

[80] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://www.pemptousia.gr/2015/03/gynaika1/, 20/03/2015.
[81] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 135.
[82] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 122.
[83] Σκαλτσάς Γεώργιος, «Το άφυλο του Θεού και η ανθρώπινη σεξουαλικότητα – Ιστορική μελέτη στη θεολογική σκέψη των πρώτων χριστιανικών αιώνων», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόνος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003)*, (Αθήνα, Ίνδικτος, 2004), σελ. 90.
[84] Άσμα Ασμάτων 8, 1-2.
[85] Σκαλτσάς Γεώργιος, ό.π., σελ. 93.

αποκλείοντας τους λαϊκούς και περισσότερο τις γυναίκες, με ανάλογη αλλοίωση αισθημάτων και συμμετοχής.

Τόσο πλούσιο παράδειγμα παίρνουμε από τις πρώτες εκκλησίες. Πάνω σ' αυτή τη βάση αν ήταν όλη η εξέλιξη της Εκκλησίας και όχι στον άκρατο κληρικαλισμό, δεν υπήρχε πρόβλημα προσαρμογής της σε κάθε κοινωνική αλλαγή. Η γνήσια πίστη στο πνεύμα των Πατέρων θα αγκάλιαζε σταθερά περισσότερους ανθρώπους, θα κέρδιζε όλο το σώμα της Εκκλησίας.

Η Εκκλησία για την Elizabeth όπως και για τον Bukharev είναι η ζωντανή μίμηση της κενωτικής αγάπης του Χριστού. Όπλα του κάθε ανθρώπου η πίστη, η ελπίδα και η αγάπη. [86]

Άξιος συνεχιστής του έργου του Bukharev είναι ο Paul Evdokimov[87] (1901 – 1970) που η στάση του στα παραπάνω ζητήματα (σεξουαλικότητα, γάμος γυναίκα) ήταν αποτέλεσμα του σεβασμού στην Χριστοκεντρική και Τριαδική θεολογία και ανθρωπολογία των Πατέρων[88]. Βέβαια και ο Evdokimov δεν κατάφερε να ξεφύγει τελείως από την ιδέα της ανδρικής υπεροχής.

Θεολόγος, έγγαμος αντιτάχθηκε στην αποσιώπηση αυτών των καυτών για τη χριστιανική κοινωνία προβλημάτων, αρνούμενος να δεχθεί ότι ο μοναδικός προορισμός στη γυναίκα σύζυγο ήταν η απόκτηση απογόνων. Δεχόταν ότι, ήταν ίση με τον άνδρα ενώπιον του Θεού, με χαρίσματα που οφείλει, να καλλιεργήσει ανακαλύπτοντας τα ώστε, σε μια συμπληρωματική πορεία με τον άνδρα, να αποτελέσουν μία σάρκα, με διαφορετικά πρόσωπα. Έτσι ερμήνευσε τον Απόστολο Παύλο και τις παρακαταθήκες της Γένεσης. Βαθιά μέσα της η γυναίκα κρύβει χαρίσματα, αυτά πρέπει να εκλογικευτούν για να γνωρίσει το μυστήριο του προορισμού της σαν ζευγάρι με τον άνδρα.

Η αμαρτία δεν συμβολίζεται από τη γυναίκα, αντίθετα ροπή προς αυτήν έχουν και τα δύο φύλα με αποτέλεσμα να διασπάται την ενότητά τους. Η μόνη σωτηρία γι' αυτή την ενότητα, ο μόνος τρόπος που εγγυάται την αποκατάστασή της είναι η εν Χριστώ ζωή. Μπροστά στον Θεό, όταν το πνεύμα βοηθήσει, να ξεπεράσει το ζεύγος άνδρας -γυναίκα τις βιολογικές δυσαρμονίες, αποκτά την ολοκλήρωση του σε μια πρόγευση της Βασιλείας των Ουρανών, μέσα από τη Χάρη του Θεού. Η ενότητα επιτυγχάνεται μόνο μέσα στη μήτρα της Εκκλησίας. [89]

Στις σημιτικές διαλέκτους η λέξη «πνεύμα» έχει δύο γένη. Το ίδιο ισχύει και στα εβραϊκά, χρησιμοποιείται κάποιες φορές το θηλυκό, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αλλάζει το φύλο μέσα στην Αγία Τριάδα. Με σεβασμό διακρίνει «υποστατική μητρότητα» στο Άγιο Πνεύμα αφού παρίσταται πάντα μέσα στους αιώνες στη Γέννηση του Λόγου. Ο Χριστός γεννήθηκε εκ Πνεύματος Αγίου και Μαρίας Παρθένου. [90]

Κάθε πρόσωπο υποστήριξε η Elisabeth και των δύο φύλων από όλες τις πλευρές της υπόστασης του (βιολογική και πνευματική) δεν είναι παρά ένα μείγμα

---

[86] Behr – Sigel Elisabeth, *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία*, μεταφρ. Καίτης Χιωτέλη (Γραφείον Καλού Τύπου), σελ. 139.
[87] Βλ. Ευδοκίμωφ Παύλος, *Η Γυναίκα και η Σωτηρία του Κόσμου*, μετάφρ. Νίκος Ματσούκας (Πουρναράς, 2010).
[88] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 139.
[89] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 141.
[90] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 141.

χαρακτηριστικών, διαφορετικό το καθένα και ιδιαίτερο, που στο ισοζύγιο του άλλοτε κυριαρχούν αρσενικά και άλλοτε θηλυκά χαρακτηριστικά και που στη διάρκεια της ζωής του θα διορθώσουν αυτά προς το καλύτερο ή το χειρότερο ανάλογα με τις προσλαμβάνουσες εμπειρίες και την επεξεργασία τους.

Σίγουρα δρουν διαφορετικά. Αυτή η διαφορετικότητα όμως έχει να κάνει με την ποιότητα της δομής του κάθε ατόμου. Δεν υπάρχουν τομείς, όπου θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα εξ αρχής μόνο το ένα ή το άλλο φύλο. Η καλύτερη λειτουργία με ότι και να ασχοληθούν εξαρτάται από τα χαρίσματά τους. Το μόνο που μπορεί να κάνει η γυναίκα και δεν γίνεται να πραγματοποιηθεί από τον άνδρα είναι η τεκνοποίηση.[91]

Η γυναίκα δεν διακινδυνεύει να χάσει τη θηλυκότητά της αναλαμβάνοντας καθήκοντα που μέχρι πρότινος θεωρούνταν ανδρικά. Το ίδιο συμβαίνει και με τον άνδρα που, καταφέρνει θαυμάσια π.χ. να αναθρέψει παιδιά, ενώ υπήρχε προκατάληψη ότι ήταν υποχρέωση μόνο των γυναικών.

Μέσα στην ζωή η αρμονία επιτυγχάνεται μόνο με σεβασμό στον άλλον, με αγάπη. Είναι λάθος οι ακρότητες. Η γυναίκα συχνά παγιδεύτηκε με τις παρούσες συνθήκες εργασίας, υπηρεσιακής, μισθολογικής εξέλιξης, δεν ελευθερώθηκε. Από την άλλη τίποτα δεν μπορεί να αντικαταστήσει την χαρά να φέρει στον κόσμο καινούργια ζωή (εκτός και αν αυτό το γεγονός βιώνεται μέσα σε άσχημες συνθήκες).

γ. Η γυναίκα στην διακονία της εκκλησίας

Λίγα πράγματα γνωρίζουμε για το ποια ακριβώς ήταν η μορφή και η έκταση της γυναικείας διακονίας στους κόλπους των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων. Αμυδρή εικόνα σχηματίζουμε από λυτές αναφορές. Ο Απόστολος Παύλος αναφέρεται στην διακόνισσα Φοίβη[92]. Δεν χρειάστηκε να αναλύσει την έννοια «διάκονος»[93] (σε ποιο φύλο αναφέρεται), γιατί ήταν ξεκάθαρη εκείνους τους χρόνους σε όλους όσους απευθύνεται. Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς[94] και ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος καταγράφουν ότι οι γυναίκες διακόνησαν μαζί με τους αποστόλους. Μια από τις αρχαιότερες μαρτυρίες έγινε από τον Πλίνιο[95] σε αναφορά του προς τον αυτοκράτορα Τραϊανό όπου αναφέρεται ότι με διαταγή του μαρτύρησαν δύο διακόνισσες, χωρίς περαιτέρω λεπτομέρειες.

Στη Σύνοδο της Νίκαιας ορίζεται ότι, η χειροτονία των διακονισσών θα γίνεται δια «επιθέσεως των χειρών», ενώ στη Σύνοδο της Χαλκηδόνας[96] υιοθετούνται δύο τρόποι και χειροτονία και χειροθεσία.

---

[91] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ.142.

[92] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ.189, προς Ρωμαίους: 16, 1-2.

[93] Θεοδώρου Δ. Ευάγγελος, «Οι διακόνισσες στην Ιστορία της Εκκλησίας», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003)*, (Αθήνα, Ίνδικτος, 2004), σελ. 186.

[94] Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, Στρωματείς, 3, 6, PG 8, 1157.

[95] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 189.

[96] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://acadimia.org/perilipseis/333-to-zitima-tis-xeirotonias-ton-gynaikon, Γιοκαρίνης Κωνσταντίνος, Δρ. Θεολογίας Α.Π.Θ., Διδάσκων στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών, 12/04/2003.

Στο συριακό κείμενο του 3ου αιώνα «Διδασκαλία των Αποστόλων» για πρώτη φορά καταγράφεται συμμετοχή των γυναικών στη διακονία. [97] Μάλιστα στα επόμενα χρόνια μεγάλες διαφωνίες προέκυψαν, για την ερμηνεία σημείων του κειμένου στα οποία ο μεν διάκονος συσχετίζεται με τον Χριστό, η δε διακόνισσα με το Άγιο Πνεύμα.

Η άποψη της Elisabeth ήταν ότι το πνεύμα του κειμένου εννοεί ότι το λειτούργημα αναλαμβάνουν και τα δύο φύλα ισάξια, πρόσωπα ενωμένα μεταξύ τους, το μοιράζονται από κοινού, παρόλο που διαφέρουν μεταξύ τους, όπως ακριβώς είναι ενωμένοι ο Χριστός και το Άγιο Πνεύμα. [98]

Ο θεσμός των διακονισσών έχει μεγαλύτερη εξέλιξη των 4ο και 5ο αιώνα. Στην εποχή των Πατέρων η διακόνισσα κοινωνεί στο θυσιαστήριο μαζί με τον κλήρο. Βοηθάει τον ιερέα στο βαπτιστικό χρίσμα των γυναικών. Δεν έχει δικαίωμα (ελάχιστες εξαιρέσεις) να βαπτίζει η ίδια, διδάσκει και κατηχεί, όμως, τις γυναίκες πριν και μετά το βάπτισμα. Περισσότερο ασχολείται με το φιλανθρωπικό έργο (άρρωστοι, φτωχοί).

Συνήθως το λειτούργημα ακολουθούν ανύπαντρες γυναίκες και χήρες. Υπήρξαν όμως και εξαιρέσεις όπως η Θεοσέβεια, σύζυγος του Γρηγορίου Νύσσης, που υπηρέτησε την εκκλησία σαν διακόνισσα όταν ο Γρηγόριος έγινε επίσκοπος.

Σημαντικές προσωπικότητες με μεγάλο έργο υπήρξαν και η Ολυμπιάδα συνεργάτιδα του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, την οποία και συμβουλεύονταν. Καθώς και η Μακρίνα η πνευματική δασκάλα του Μεγάλου Βασιλείου, μεγαλύτερη σε ηλικία από αυτόν που ίδρυσε μάλιστα και το πρώτο (νοσοκομείο για την εποχή εκείνη) ίδρυμα για πτωχούς και αρρώστους.

Ο νηπιοβαπτισμός είχε σαν αποτέλεσμα, αφού η βάπτιση των γυναικών δεν γινόταν πλέον σε μεγάλη ηλικία, να μην είναι αναγκαίο, να εκτελείται το λειτούργημα από γυναίκες. [99] Με το πέρασμα του χρόνου γύρω στο 12ο αιώνα καταλήγει να ατονήσει, μέχρι που καταργείται και απομένει πια μόνο σαν θεσμός τιμής.

Ευτυχώς στους σύγχρονους θεολόγους τα επιχειρήματα ενάντια στη συμμετοχή δεν είναι η ραβινική θεωρία της κατωτερότητας της γυναίκας, ούτε η ευθύνη της για την πτώση. Από τον θεολογικό λόγο έχουν σχεδόν εξαφανιστεί αυτές οι έννοιες, όπως και το επιχείρημα του «ακάθαρτου». Παρόλα αυτά δεν υπάρχει διέξοδος για τη συμμετοχή των γυναικών σε αυτό το λειτούργημα, ούτε για τους Ορθόδοξους ούτε για τους Ρωμαιοκαθολικούς. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία τα τελευταία χρόνια θέλοντας να επαναπροσδιορίσει τις θέσεις και απόψεις της στο ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών συμμετέχει με θεολόγους της σε οργανισμούς

[97] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 189.
[98] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 193.
[99] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: https://publicorthodoxy.org/2017/11/22/3838/ , Σημείωση Συντακτών: Σε συνεργασία με το Κέντρο Διακονισσών Αγία Φοίβη ξεκινάμε μια σύντομη σειρά εκθέσεων σχετικά με την διακονία στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Το θέμα προέκυψε από ένα Συνέδριο στο Ίρβαϊν της Καλιφόρνιας τον Οκτώβριο του 2017. Ακολουθεί ένα διπλό άρθρο που προσφέρει δύο πολύ διαφορετικές απόψεις σχετικά με την ιστορικότητα και την εγκυρότητα της γυναικείας διακονίας. 22/11/2017.

μελέτης, έρευνας και διαλόγου μαζί με αγγλικανούς και προτεστάντες θεολόγους για μεγαλύτερη τεκμηρίωση σχετικά με το θεσμό[100].

Ο λαός του Θεού δεν προχωράει με τον ίδιο τρόπο και την ίδια την ταχύτητα. Κάποιοι εκφράζουν πολύ συντηρητικές απόψεις. Μακάρι οι τοπικές εκκλησίες και οι λαϊκοί να είχαν έναν πιο ενεργό ρόλο. Αυτά τα βήματα όμως πιστεύει η Elisabeth πρέπει να γίνονται με πειθαρχία και σεβασμό στην ελευθερία του συνόλου της Εκκλησίας.

Πρέπει όλοι να ξανακοιτάξουμε την ιερωσύνη των γυναικών, απαλλαγμένοι από προκαταλήψεις μέσα από μια «θεολογία χαρισμάτων». [101] Μακριά από ό,τι εξουσιάζει. Να γνωρίσουμε την αλήθεια και μέσα από τις σκέψεις γυναικών να αποκτήσουμε νέα στάση στα προβλήματα των καιρών.

Η Elisabeth για μεγάλο διάστημα προβληματίστηκε και μελέτησε την παρουσία του ιερέα στην Θεία Ευχαριστία. Στην Ορθοδοξία ο ιερέας είναι απλά το μέσον δια του οποίου επιτυγχάνεται η παρουσία του Κυρίου. [102] Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος υποστήριξε ότι, κατά το μυστήριο παίρνουν μέρος μόνο ο Χριστός και το Άγιο Πνεύμα. Ο ιερέας είναι ο μεσολαβητής και αυτό συμβαίνει όχι γιατί είναι άνδρας, αλλά γιατί προσφέρει το σώμα και το αίμα του Χριστού μέσα από τα λόγια Του. Στο ίδιο πνεύμα κινείται ο Νικόλαος Καβάσιλας, που πιστεύει ότι ο ιερέας μιλάει εκ μέρους του Κυρίου. Και αναρωτιέται η Elisabeth «δεν θα μπορούσε αυτό να πραγματοποιηθεί μέσα από τη φωνή μιας γυναίκας»; [103] Ο λόγος του Θεού σαρκώθηκε σε ον ανδρικού φύλου το Χριστό. Η Θεία Ευχαριστία που συμβολίζει τη θυσία Του, παραπέμπει επίσης στον αναστημένο Ιησού, που αναλήφθηκε στους ουρανούς. Στην Βασιλεία των Ουρανών δεν υπάρχουν άνδρες και γυναίκες, υπάρχει ο άνθρωπος στην ολοκλήρωση του. Στην λειτουργία του Ιωάννη Χυσοστόμου ο ιερέας προσεύχεται και προσδοκά το Άγιο Πνεύμα να ευλογήσει με τα ΄΄προκείμενα δώρα΄΄ όλη την Εκκλησία, που είναι νύφη[104]. Δεν αφορά μόνο την πίστη η χειροτονία των γυναικών. Κάθε βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση πρέπει να γίνει με προσοχή, να μην χαθεί το μήνυμα της ελευθερίας του Ευαγγελίου.

Γυναίκες βοήθησαν να επιζήσει το χριστιανικό μήνυμα στους σταλινικούς διωγμούς στη Ρωσία και σήμερα έχουν αναλάβει καθήκοντα στη διοίκηση της ενορίας. Στη Δυτική Ευρώπη, στη Βόρεια Αμερική και Αφρική έχουν αναλάβει την προεδρία ενοριακών συμβουλίων, είναι υπεύθυνες για έκδοση εφημερίδων, χορωδιών και κατήχησης. Διαφορετική όμως είναι η θέση τους στη Μεσόγειο, Εγγύς Ανατολή και στην υπόλοιπη Αμερική. Ολοένα όμως πληθαίνει η ενεργή συμμετοχή τους, κυρίως όπου υπάρχει παρουσία λαϊκών. Μετά από θεολογικές σπουδές μπορούν να υπηρετούν την Εκκλησία. Όμως εξακολουθούν ακόμα απαγορεύσεις και απαράδεκτες θεωρήσεις για την γυναίκα.

---

[100] Γιοκαρίνης Ν. Κωνσταντίνος, «Το ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών – Οι ανθρωπολογικές και Χριστολογικές διαστάσεις του θέματος», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003),* (Αθήνα, Ίνδικτος, 2004), σελ. 275.

[101] Πρωτοπρεσβύτερος Καλλιγέρης Αντώνιος, «Γυναίκες και Ποιμαντική πράξη: Μια δύσκολη σχέση, στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003),* Αθήνα, Ίνδικτος, 2004), σελ. 405.

[102] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 195.

[103] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 196.

[104] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 196.

Ακόμα και για το νεοφώτιστο αν είναι θηλυκού γένους, απαγορεύεται να μπει στο ιερό βήμα. Εδώ αντιτίθεται ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης ο οποίος δέχεται και τα δύο φύλα να μπαίνουν στο ιερό βήμα εφόσον είναι βαπτισμένα. [105] Υπάρχει «τυπικό[106]» όπως και ευχές[107] για τον «καθαρισμό» της γυναίκας. Ενώ εκτελούν χρέη αναγνώστη στην Εκκλησία δεν έχουν δικαίωμα διακονίας στην λειτουργία ούτε χειροτονία στον κατώτερο κλήρο. Μόνο κατήχηση μικρών παιδιών ή διοικητικά καθήκοντα. Παρόλη τη μόρφωσή τους δε δικαιούνται να εκφωνούν θεολογικό λόγο, ακόμα και αν η γνώση τους είναι μεγαλύτερη.

Κι όμως πόσο διαφορετικά θα ήταν τα πράγματα, αν χαρισματικοί άνθρωποι και των δύο φύλων προσέφεραν υπηρεσίες στην Εκκλησία. Οι απλές σημερινές συνάξεις θα ήταν πηγή πνευματικής ζωής για όλους, κυψέλη δημιουργίας. Η πρόσβαση βέβαια των γυναικών σαν πρεσβύτεροι ή επίσκοποι ούτε καν συζητιέται.

Όλα τα παραπάνω είναι πρόβλημα συνείδησης. Πολλοί Ορθόδοξοι θεολόγοι, κληρικοί καυτηριάζουν την αποδοχή της χειροτονίας γυναικών (σε βαθμό πρεσβύτερου) ορισμένων εκκλησιαστικών σχημάτων στην Βόρεια Αμερική.

Η άρνηση της Ορθόδοξης σκέψης δεν μπορεί, να γίνεται αποδεκτή, όταν στηρίζεται πρώτον σε παρωχημένη αντίληψη της Παράδοσης. Ας ξαναβρούμε την αυθεντική[108]. Στην Ορθοδοξία οι γυναίκες αντιμετωπίσθηκαν μέσα από αυτήν, που όμως δεν είναι κάτι στατικό, κάτι που συνέβη στο παρελθόν. [109] Ενεργοποιείται στο τώρα και δεύτερον στηρίζεται στους Πατέρες που δεν δίστασαν να αντιπαρατεθούν με όλες τις διαφορετικές προσεγγίσεις και παραχώρησαν ερωτήσεις και αμφιβολίες. [110] Παρόλο που η ανάγκη για διακονικό έργο είναι ακόμα μεγάλη, η γυναικεία διακονική βοήθεια παραμένει στο περιθώριο. Πολλές φορές οι απόψεις έχουν ταχθεί υπέρ του γυναικείου δικαιώματος για την άσκηση διακονικού έργου όπως στη Δορθόδοξη Διάσκεψη στην Agapia (Ρουμανία 1976), αλλά και μετέπειτα σε ανάλογες συνεδριακού τύπου μαζώξεις όπως στη Δαμασκό το 1996 και στην Κωνσταντινούπολη το 1997. Το θέμα αυτό ακόμα παραμένει ένα αμφίβολο και μάλλον αιχμηρό σημείο για την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Μετά την διάσκεψη των Ορθόδοξων γυναικών στην Agapia (9/1976) αυτά που από καιρό είχαν ωριμάσει στη σκέψη και στις πνευματικές αναζητήσεις της Elisabeth βρήκαν διέξοδο έκφρασης. Με αφορμή την διάσκεψη πήραν πιο ολοκληρωμένη μορφή (διαλεκτικά αυτή η ολοκλήρωση συνεχώς εμπλουτιζόταν μέχρι το τέλος της ζωής της). Τονίστηκε η ανάγκη για περισσότερο διάλογο, πιο οικουμενικό, μέσα από ριζικές αλλαγές, που παρατηρούνται σε όλο τον κόσμο. Αποτέλεσμα ήταν η μελέτη της για τη θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία (αρχαϊκή και σύγχρονη).

Στην κεντρική ομιλία της στη Διάσκεψη η Elisabeth αρνήθηκε την κατηγορία ότι η ορθοδοξία δεν ασχολήθηκε με το πρόβλημα της γυναίκας, χωρίς αυτό να

---

[105] Πρωτοπρεσβύτερος Καλλιγέρης Αντώνιος, ο.π., σελ. 390.
[106] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 153.
[107] Πρωτοπρεσβύτερος Καλλιγέρης Αντώνιος, ο.π., σελ. 385.
[108] Behr – Sigel Elisabeth, *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία,* μεταφρ. Καίτης Χιωτέλη (Γραφείον Καλού Τύπου), σελ. 155.
[109] Kasselouri – Hatzivasiliadi Eleni, «Women in Church and Society as an Ecumenical Issue», στο *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, επιμ. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cyril Hoyorun, Aikaterini Perkidou, Nikolaos Asproulis, Dietrich Werner and Guy Liagre, (Volos Academy Publications, Volos, 2014), σελ. 351.
[110] Kasselouri – Hatzivasiliadi Eleni, ό.π., σελ. 352.

σημαίνει ότι, δεν αναγνωρίστηκε η θεολογική υστέρηση των ορθόδοξων στοχαστών, η οποία αντιμετωπίστηκε μέσα από δύσκολες ιστορικές καταστάσεις στις ορθόδοξες κοινωνίες. Στους εκκλησιαστικούς χώρους η παράδοση έχει καθορίσει την θέση της γυναίκας. Στη σύγχρονη πραγματικότητα ακόμα και όταν ασχολούνται με προβλήματα που άμεσα την αφορούν (π.χ. άμβλωση) συνήθως δεν αντιπροσωπεύεται η ίδια. Η συμμετοχή και οι αποφάσεις είναι αυστηρά θέμα ανδρών. Η Εκκλησία παραμένει των ανδρών στην νοοτροπία και στη διοίκηση. Όταν χρησιμοποιούνται οι όροι «Παράδοση» [111] ή «φύλο», αυτό γίνεται, για να δικαιολογήσουν τον αποκλεισμό της και μάλιστα μένοντας σε αγκυλώσεις αιώνων. [112]

Σε αυτή τη σιωπή πρέπει να υπάρχει απάντηση, μια διαφορετική και εμπεριστατωμένη άποψη από προοδευτικά σκεπτόμενους ορθόδοξους άνδρες και γυναίκες θεολόγους. Δεν είναι δυνατόν οι γυναίκες να συμμετέχουν σε όλες τις κοινωνικές δομές, πλην της Εκκλησίας. Αυτή η ριζοσπαστική της ενασχόληση στην ακαδημαϊκή, πολιτική, επιστημονική, πολιτιστική κοινότητα αντιμετωπίζεται σαν φυσική για όλους τους άλλους χώρους εκτός από το σώμα της Εκκλησίας, από την εκκλησιαστική λήψη αποφάσεων.

Δεν είναι ασήμαντο θέμα η συμμετοχή των γυναικών στη ζωή της Εκκλησίας. Υπέρμαχος της άποψης ότι τουλάχιστον βάση δόγματος δεν υπάρχουν επαρκείς λόγοι για να τον αποκλεισμό των γυναικών από τα καθήκοντα της ιεροσύνης και σαφώς επηρεασμένη από τον Bulgakov, η Eisabeth κάνει λόγο για τη «θηλυκότητα» του Θεού που θέτει σε νέα βάση το θέμα της γυναικείας παρουσίας στον εκκλησιαστικό χώρο. [113]

Μέσα από τα βιβλία της η Behr – Sigel εξέθεσε την άποψή της για την γυναίκα ως κληρικό, την οποία φαίνεται να τεκμηριώνει μέσα από συστηματική έρευνα των γραφών και των λόγων των πατέρων της εκκλησίας αλλά και από τη βαθιά γνώση και συνειδητοποίηση του φεμινιστικού δρόμου που είχε χαραχτεί, γνωρίζοντας ότι από μόνος του δεν μπορεί να αποτελέσει επιχείρημα, αλλά μόνο σε συνδυασμό με μια βαθιά μελέτη των πηγών της Παράδοσης. [114]

[111] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 181.
[112] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 186.
[113] Arjakovsky Antoine, «Elisabeth Behr – Sigel, Celia Deane – Drummond, and Sophiology», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σελ. 49.
[114] Hinlicky Wilson Sarah, «Behr – Sigel's New Hagiography and Its Ecumenical Significance», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σσ. 140-141.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ELISABETH BEHR – SIGEL ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Η Elisabeth Behr-Sigel, έχοντας περάσει από την θέση του βοηθού πάστορα στη Λουθηρανική εκκλησία είχε σαφή και ρεαλιστική εικόνα των ενοριακών αναγκών, τα οποία θα μπορούσε να καλύψει ο ρόλος μιας διακόνισσας που θα απαντούσε στις ανάγκες του ενοριακού πληθυσμού ανεξαρτήτως φύλου ή ηλικίας.

Υπήρξε καινοτόμος και αρκετά προκλητική σε ζητήματα που αφορούν τις θέσεις και τα πιστεύω της, σε μια εποχή μάλιστα που ακόμα ο ρόλος της γυναίκας ήταν ακόμη υποτιμημένος και μόλις είχαν ξεκινήσει το κοσμικό φεμινιστικό κίνημα και τα κινήματα για τη θέση της γυναίκας στην εκκλησία στις δυτικές παραδόσεις. Παρά την κατάσταση αυτή, δε δίστασε να υποστηρίξει το ζήτημα της αναβίωσης του θεσμού των διακονισσών. Παρόλο που ήταν θαυμάστρια της ισότητας των Καππαδόκων Πατέρων, υπήρξε και αμφισβητίας κάποιων κανόνων για την απαγόρευση της θηλυκής παρουσίας στο Ιερό, αλλά και τον περιορισμό μόνο σε βοηθητική θέση κατά τη διάρκεια της λειτουργίας και την απαγόρευση εκκλησιασμού και παρουσίας στον λατρευτικό χώρο κατά την έμμηνο ρήση. Οι απαγορεύσεις αυτές στα μάτια της Elisabeth ήταν απαράδεκτες και υποστήριξε σθεναρά την αποκατάσταση τους, αλλά και τη συμμετοχή των γυναικών στα διακονικά καθήκοντα. Τα επιχειρήματα της Elisabeth δεν επαφίονταν στο κοσμικό κομμάτι περί ισότητας των δύο φύλων, αλλά στην ενότητα της εκκλησιαστικής ζωής και στην αξιοποίηση κάθε μέλους της εκκλησίας με τρόπο που θα επωφεληθεί η ενότητα της, βασιζόμενη στην Α΄ προς Κορινθίους Επιστολή του Αποστόλου Παύλου και πιο συγκεκριμένα στον στίχο «Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον»[115]. Η έντονη συμμετοχή της στον οικουμενικό διάλογο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, συνέβαλε στο να γίνουν γνωστές οι απόψεις της ευρέως σε δια-χριστιανικό επίπεδο.

α. Η Διορθόδοξη Διάσκεψη στην Agapia (1976)

Η Elisabeth Behr-Sigel μέχρι το 1976 δεν είχε αποτυπώσει τις σκέψεις της για το θεσμό των διακονισσών σε κάποιο γραπτό άρθρο, είχε κυρίως ασχοληθεί με τη ρωσική πνευματικότητα και λογοτεχνία, την προσευχή και τον ησυχασμό[116]. Το πλήρωμα του χρόνου την φέρνει, σε ηλικία αρκετά προχωρημένη, αφού είναι 69 χρονών, στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών να ασχοληθεί με το θέμα του φύλου μέσω μιας οικουμενικής μελέτης.

Το πρώτο βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση γίνεται στο μοναστήρι στην Agapia της Ρουμανίας και έπεται μια συνεχής συμμετοχή της με γνώμονα την γυναικεία παρουσία στην εκκλησία και η πορεία αυτή κορυφώνεται στο Sheffield της Αγγλίας το 1981.

---

[115] Α’ προς Κορινθίους 12,7.

[116] Hinlicky Wilson Sarah, «Behr – Sigel’s New Hagiography and Its Ecumenical Significance», *στο A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel’s Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou (World Council of Churches Publications, 2017), σσ. 29-52.

Το 1974 η επιτροπή Πίστη και Τάξη του ΠΣΕ έθεσε για συζήτηση στους κόλπους της ένα ιδιαίτερα σημαντικό και μεγάλο θέμα: «Η Κοινότητα των Γυναικών και των Ανδρών στην Εκκλησία». Η πρόταση πέρασε από έγκριση στο Ναϊρόμπι το 1975. [117]

Με στόχο την επίτευξη αυτού του έργου άρχισαν οι διεργασίες, στη Ρουμανία και πιο συγκεκριμένα στην γυναικεία μονή Agapia τον Σεπτέμβριο του 1976. Η συνάντηση ήταν μια από τις πιο σημαντικές Ορθόδοξων γυναικών, υπό την αιγίδα του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών με θέμα: «ο ρόλος των Ορθόδοξων Γυναικών στην Εκκλησία και στην Κοινωνία». Συμμετείχαν 40 μέλη, μεταξύ αυτών επίσκοποι, θεολόγοι, άνδρες και γυναίκες. [118]

Η Elisabeth Behr – Sigel βάζει εδώ πρώτη φορά επί τάπητος το θέμα της χειροτονίας των γυναικών στις ορθόδοξες εκκλησίες. Η σαραντάχρονη φιλία της με τον Paul Evdokimov ήταν γνωστή σε ορισμένους από τους διοργανωτές της διάσκεψης, όπως και το έργο της και η θεολογική θέση της για το γυναικείο ζήτημα. Τιμώντας την συμβολή της, της ανατέθηκε η κεντρική ομιλία στην έναρξη των εργασιών. [119]

Όπως η ίδια εκμυστηρεύεται στο βιβλίο της *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία*, η πρόσκληση αυτή την γέμισε τόσο με αισθήματα έκπληξης όσο και φόβου.[120] Παράλληλα όμως την πρόκληση αυτή τη θεώρησε σαν καινούργια αφετηρία αγώνων και αναμέτρησης με τον ίδιο τον εαυτό της. Μέσα από όλους τους ρόλους, τους οποίους από νεαρή ηλικία ανέλαβε, υπηρετώντας τον «οικουμενικό διάλογο»,[121] αισθάνθηκε ότι με τη συμμετοχή σε αυτήν τη διάσκεψη έσπασε η σιωπή αιώνων για το ρόλο της γυναίκας και έγιναν εμφανείς οι διαφορές από πλαίσιο σε πλαίσιο ανάμεσα στις ορθόδοξες κοινωνίες-εκκλησίες.

Όσον αφορά το φλέγον ζήτημα, αυτό της αναβίωσης του θεσμού των διακονισσών, συζητήθηκε εκτενώς, χωρίς να βγει κάποιο πόρισμα για την πρακτική εφαρμογή του. Θεωρήθηκε ότι πρέπει να μελετηθεί περαιτέρω από τους Ορθοδόξους, ειδικά κάτω από την πίεση που ασκούνταν από τις Εκκλησίες της Δύσης. Παρόλο που τα συμπεράσματα της Agapia δεν ήταν ριζοσπαστικά, ο διάλογος, όμως, μεταξύ επισκόπων και θεολόγων έδωσε καρπούς για επαναπροσδιορισμό εννοιών και εγκαινίασε μια νέα περίοδο περισυλλογής.

Το θέμα της γυναικείας χειροτονίας όμως δεν μονοπώλησε τις συζητήσεις της Agapia. Εξετάστηκε η ανάγκη για την αναγνώριση της καταπίεσης και της υποτίμησης μέσα στην οικογενειακή ζωή. Επίσης, συζητήθηκε η παρουσία της

---

[117] Ladouceur Paul, «Elisabeth Behr – Sigel», στο *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, επιμ. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cytil Hoyorun, Aikaterini Perkidou, Nikolaos Asproulis, Dietrich Werner and Guy Liagre, (Volos Academy Publications, Volos, 2014), σσ. 191-192.

[118] Kasselouri – Hatzivasiliadi Eleni, ό.π., σελ. 738.

[119] Jaquet Velisarios Demetra, «Women in Orthodox Christian Traditions», στο *Encyclopedia of Women and Religion in North America*, επιμ. Rosemary Skinner Keller and Rosemary Radford Ruether (Indiana University Press, 2006), σελ. 513. «It seems to me that in the Orthodox tradition, the problem of women's participation in the life of the Church is characterized by the tension between the affirmation of the equal dignity of men and women in Christ, and the recognition of their distinctiveness as something valuable and a gift of God. It is in the light of this tension today that the problem of the ministries or diaconal services to which women are called in our Orthodox communities arises in concrete terms. (*Orthodox Women, WCC Agapia Consultation Report, 1976, 26).*

[120] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 11.

[121] Behr – Sigel Elisabeth, ό.π., σελ. 17.

γυναίκας στην μοναχική ζωή αλλά και στο διοικητικό έργο της ενορίας και κρίθηκε απαραίτητη μια πιο ολοκληρωμένη και σφαιρική διάρθρωση της Εκκλησίας.[122]

Ένα σημαντικό θέμα το οποίο τέθηκε ήταν η εκπαιδευτική εξέλιξη των γυναικών και η προετοιμασία τους για ουσιαστική συμμετοχή στο Σώμα του Χριστού. Αυτή η προετοιμασία και εκπαίδευση θα γινόταν πράξη μέσα από σεμινάρια, ημερίδες αλλά και ακαδημαϊκού τύπου μόρφωση.[123]

Η Ellisabeth Behr – Sigel υπήρξε η κύρια Ορθόδοξη εκπρόσωπο και φωνή για την ανάπτυξη του έργου αυτού τόσο στην Agapia όσο και σε επόμενες συναντήσεις στο Klingenthal (Στρασβούργο) το 1978[124], στο Niederltaich το 1979[125] κ.α.

Ακολούθησαν ελπίδες, αποτυχίες, νίκες και ήττες μέσα στο διάλογο με διαφορετικές γυναίκες από διαφορετικές Χριστιανικές παραδόσεις, πάνω στο νευραλγικό ζήτημα της γυναικείας χειροτονίας, οι οποίες οδήγησαν στον τελευταίο κύκλο των συνεδρίων στο Sheffield το 1981[126] όπου παρά τις διαφορές, ρίζωσε η άποψη για την ανάγκη μιας πιο ενεργού συμμετοχής γυναικών και ανδρών στην Εκκλησία. Οι Ορθόδοξες εκκλησίες όμως υστέρησαν και ως προς τον αριθμό των συμμετοχών και ως προς το εύρος των απόψεων.

Η Elisabeth μέσα από το ΠΣΕ εκτός από τις ομιλίες της συνέταξε κείμενα, συμμετείχε σε σεμινάρια από την Ιερουσαλήμ μέχρι και την Οττάβα. Το ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών μονοπώλησε διάφορες πτυχές του ρόλου των γυναικών στην Εκκλησία, παρόλα αυτά όμως, η τελική έκθεση της συνάντησης του Sheffield, δεν έγινε αποδεκτή από τους εκπροσώπους των διαφόρων Ορθόδοξων Εκκλησιών της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΣΕ και έφερε στην επιφάνεια ζητήματα για την διατήρηση των οικουμενικών διαλόγων με τις Εκκλησίες που αποδέχθηκαν την γυναικεία χειροτονία.

Η Elisabeth Behr – Sigel κινήθηκε και προέτρεψε προς την ευημερία και ομαλοποίηση των σχέσεων μεταξύ των Ορθόδοξων Εκκλησιών και αυτών που προέβησαν στην χειροτονία γυναικών. Τα επιχειρήματά της ήταν πάντα σωστά δομημένα και με βάση την ουσιαστική και εκ βαθέων ανάγνωση της Γραφής, τις εμπειρίες των πρώτων Εκκλησιών και την πατερική ανθρωπολογία. Οι θέσεις της και οι προτάσεις της αποτέλεσαν μόνιμη αναφορά και πηγή σκέψης και έμπνευσης για τις γυναίκες στην Εκκλησία αλλά και γενικότερα στην κοινωνία.

---

[122] Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Πέτρας και Χερρονήσου κ.κ. Γεράσιμου, «Η Ιερωσύνη των Γυναικών στα πλαίσια του Οικουμενικού Διαλόγου», στο *Επιστημονική Επιτηρίδα,* επιμ. Βασίλειος Φθενάκης, Μιχαήλ Κασωτάκης, Βασιλική Συθιακάκη, Τόμος ΣΤ', μέρος Α΄, (Νεάπολις, Δοκιμάκης, 2015), σελ. 386.

[123] Ιωακειμίδου Παρασκευή, *Η παρουσία των ορθοδόξων γυναικών στο Παγκόσμιο Συμβούλιο των Εκκλησιών,* (Πάτρα: ΕΑΠ, 2015), σσ. 77-79.

[124] Ladouceur Paul, «Elisabeth Behr – Sigel», στο *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, επιμ. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cytil Hoyorun, Aikaterini Perkidou, Nikolaos Asproulis, Dietrich Werner and Guy Liagre, (Volos Academy Publications, Volos, 2014), σελ. 192.

[125] Ladouceur Paul, «Elisabeth Behr – Sigel», στο Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education, επιμ. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cytil Hoyorun, Aikaterini Perkidou, Nikolaos Asproulis, Dietrich Werner and Guy Liagre, (Volos Academy Publications, Volos, 2014), σελ. 192.

[126] Hinlicky Wilson Sarah, «Agapia to Sheffield», στο *Woman, Women, and the Priesthood in the Trinitarian Theology of Elisabeth Behr – Sigel* (Bloomsbury Academic, 2013), σσ. 29-52.

Η απογοήτευση που επήλθε μετά το Sheffield για την Elisabeth Behr – Sigel δεν αποτέλεσε αποτρεπτικό παράγοντα και συνέχισε να θέτει ερωτήματα σε σχέση με την γυναικεία παρουσία στην εκκλησία.

Οι γραπτές αναφορές της στο θέμα από το 1983 μέχρι και το 1988, παρόλο που δεν είναι πολλές σε αριθμό έχουν καταφέρει να φτάσουν βαθιά στην ουσία της παράδοσης της εκκλησίας. Μέσα από αυτές τις θέσεις της πήρε μέρος σε διάφορα συνέδρια και κατάφερε, να κάνει προσφιλές το θέμα της γυναικείας διακονίας.[127]

β. Η Διάσκεψη στη Ρόδο

Από την Agapia και για δύο περίπου δεκαετίες, η Elisabeth Behr – Sigel αποτέλεσε την κύρια φωνή σε θέματα γυναικών.

Με παρότρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου συνέρχεται συνέδριο με στόχο την επαναφορά στο προσκήνιο του γυναικείου θέματος που, ακόμα μετά από τόσα χρόνια δεν έχει βρει λύση. Έτσι το 1988 στην Ρόδο αρχίζουν οι εργασίες του με θέμα: «Η θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία και το ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών». Η συμμετοχή ήταν μεγάλη τόσο από επιστήμονες όσο και από κληρικούς, λαϊκούς, μοναχούς, αλλά και μοναχές και έναν ικανό αριθμό γυναικών από όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες

Παρόλη την θεολογική συμβολή της αλλά και την μετατροπή του γυναικείου ζητήματος σε θέμα "πρώτης γραμμής", η Elisabeth Behr – Sigel δεν αποτέλεσε ούτε ομιλήτρια ούτε και επίσημη εκπρόσωπος στη Διάσκεψη της Ρόδου, αλλά παραβρέθηκε σαν απλή ακροάτρια και παρατηρήτρια. Σημειώνεται μάλιστα ότι σε κάθε ευκαιρία ασκούνταν κριτική στις θέσεις της με αποτέλεσμα να μην καταφέρει να "ξετυλίξει" τις θεολογικές της σκέψεις διεξοδικά[128].

Αν και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος στο μήνυμα του έκανε μια ιδιαιτέρως ελπιδοφόρα αναφορά στον ρόλο των γυναικών από τα χρόνια του Χριστού και των πρώτων χριστιανικών ετών μέχρι τη σύγχρονη εκκλησία, γίνεται σαφής ο φόβος του για αλλοτρίωση των ρόλων των δύο φύλων και εναντιώνεται στην ανάθεση της γυναικείας διακονίας, αφού κατά τα λεγόμενα του το ζήτημα αυτό ταλανίζει για χρόνια την ομόνοια μεταξύ των Εκκλησιών.[129]

Παρόλο που τονίστηκε ότι η Θεοτόκος μέσα από το Άγιο Πνεύμα συμβολίζει τη μητρότητα της Εκκλησίας, δεν έγινε αποδεκτό ότι η γυναίκα μπορεί να μετάσχει στη μυστηριακή ιεροσύνη. Αυτό το γεγονός στηρίχθηκε σε κλασικά επαναλαμβανόμενα επιχειρήματα όπως ότι ο ίδιος ο Ιησούς δεν περιέλαβε ανάμεσα στους αποστόλους καμία γυναίκα, οι γυναίκες δεν χειροτονήθηκαν στην αποστολική παράδοση και τέλος οι σχετικές αναφορές του απ. Παύλου.

Στην πραγματικότητα επαναλαμβάνονται γνωστές από τον 2ο μ.Χ. αιώνα απόψεις. Σήμερα οι απόψεις αυτές αντιμετωπίζονται με αρκετούς θεολογικούς

---

[127] Hinlicky Wilson Sarah, «The Path to Rhodes», *στο Woman, Women, and the Priesthood in the Trinitarian Theology of Elisabeth Behr – Sigel* (Bloomsbury Academic, 2013), σσ. 53-78.

[128] Hinlicky Wilson Sarah, «The Path to Rhodes», στο *Woman, Women, and the Priesthood in the Trinitarian Theology of Elisabeth Behr – Sigel* (Bloomsbury Academic, 2013), σσ. 53-78.

[129] Το άρθρο βρίσκεται στο διαδικτυακό τόπο: http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1988_4_4_Theodorou.pdf (ανάκτηση 4/4/2021)

προβληματισμούς[130]. Το «όραμα»[131] για την απελευθέρωση και τη σωτηρία του κόσμου δεν περνάει μέσα από τη μίζερη πραγματικότητα κοινωνικά άδικων επινοήσεων διαίρεσης της ανθρώπινης κοινότητας. Το «Ευαγγελικό ήθος»[132] αμαυρώνεται μέσα από άνισες σχέσεις, που διαμορφώνει η εξουσία, πολιτική ή θρησκευτική για τα δύο φύλα ή για άτομα με διαφορετική καταγωγή, θρήσκευμα ή χρώμα.

Στη Ρόδο γίνεται ένας σημαντικός διάλογος ως προς την παραδοχή των δικαιωμάτων και την αποδοχή της γυναικείας συμβολής μέσα από μια επιτηδευμένη ήττα αναφορικά με την αναγνώριση της δυνατότητας χειροτονίας της. Ήταν ίσως η πιο ενθαρρυντική διαβούλευση για την εξέταση φεμινιστικών πρωτοβουλιών πάνω σε θέματα χρήσης της περιεκτικής γλώσσας και την ερμηνεία συγκεκριμένων βιβλικών κειμένων. [133]

Στο ομόφωνο κείμενο συμπερασμάτων που ήρθε ως αποτέλεσμα των διεργασιών, υιοθετείται η σημαντική άποψη για το ρόλο της γυναίκας τόσο στο «σχέδιο σωτηρίας» του Θεού, όσο και στην ίδια τη ζωή της Εκκλησίας, στην οποία καθ' ομοίωση του Πατέρα συμμετέχουν και τα δύο φύλα, διεκδικώντας την Θεία Χάρη και τα "δώρα" του Αγίου Πνεύματος.

Η Ορθόδοξη γυναίκα έχει κάθε δικαίωμα συμμετοχής σε τομείς που το Συνέδριο καθορίζει επακριβώς στην Εκκλησιαστική ζωή, ασκώντας διακονία μέσα και έξω από το ναό. Μπορεί να συνδράμει στο έργο της Εκκλησίας υπηρετώντας ρόλους κατηχητικούς, διδακτικούς, ιεραποστολικούς, κοινωνικούς και φυσικά μέσα από τον γυναικείο μοναχισμό, όλα τα παραπάνω είναι αποδεκτά και θεμιτά μέσα στην Εκκλησία, χωρίς την παροχή όμως του αξιώματος που προσφέρει η χειροτονία, γιατί αντιβαίνει στην παράδοση και την αποστολική διαδοχή[134].

Μετά την Ρόδο η Elisabeth Behr – Sigel έγινε ιδιαιτέρως προσφιλής στο κοινό και είχε την ευκαιρία να εκφράσει τις απόψεις της για την γυναικεία διακονία πολλές φορές. Οι απόψεις αυτές είχαν φτάσει σε ένα πολύ ώριμο επίπεδο, ο λόγος και τα κείμενά της είχαν ένα συγκεκριμένο μοτίβο τόσο στη θεματολογία αλλά και στις εκφράσεις που χρησιμοποιούσε, με πολύ μικρές αλλαγές για να προσαρμόζονται σε κάθε κοινό.

Μέσα από αυτό το προφίλ έκανε την πρώτη "ανανεωμένη" συμμετοχή της στο συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Palermo της Ιταλίας (Σικελία), με θέμα

---

[130] Γιοκαρίνης Ν. Κωνσταντίνος, «Το ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών – Οι ανθρωπολογικές και Χριστολογικές διαστάσεις του θέματος», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002-2003),* (Αθήνα, Ίνδιτκος, 2004), σελ.278.

[131] Ντόντος Νίκος, «Το φύλο ως κοινωνική κατασκευή και η εσχατολογική του υπέρβαση», », στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002-2003)*, (Αθήνα, Ίνδιτκος, 2004), σελ. 61.

[132] Ντόντος Νίκος, ό.π., σελ. 62.

[133] Jaquet Velisarios Demetra, «Women in Orthodox Christian Traditions», στο *Encyclopedia of Women and Religion in North America*, επιμ. Rosemary Skinner Keller and Rosemary Radford Ruether (Indiana University Press, 2006), σελ. 514.

[134] Λυμούρης Γεννάδιος, «Ορθόδοξοι τοποθετήσεις έναντι των ετερόδοξων απόψεων υπέρ της χειροτονίας των γυναικών» στο *Λυμούρης Γεννάδιος επιμ., Η θέση της γυναικός εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία και τα περί χειροτονίας των γυναικών. Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον,* Ρόδος, 30 Οκτωβρίου – 7 Νοεμβρίου 1988, σσ. 395-423.

«Women and Ministry» που οργάνωσε το Ινστιτούτο Costanza Scelfo Barberi of the Catholic Theological Faculty.[135]

γ. Η Διάσκεψη στην Κρήτη

Η Β΄ Διεθνής Σύσκεψη γυναικών έλαβε χώρα στην Ορθόδοξη Ακαδημίας της Κρήτης το 1990 και η συμμετοχή της μπορεί να χαρακτηριστεί ευρεία, αφού πήραν μέρος δεκατέσσερεις χώρες. Το θέμα ήταν «Εκκλησία και Πολιτισμός». Έγινε εμφανής η ανάγκη δημιουργίας ενός διαύλου συνεννόησης μεταξύ των γυναικών με σκοπό την επικοινωνία, την αναγνώριση, την ανάπτυξη και την ενότητα, στο πλαίσιο της Οικουμενικής Κίνησης. Οι ανάγκες για την αναβίωση του θεσμού των διακονισσών καθώς και για την ενεργοποίηση του γενικότερου γυναικείου στοιχείου στα εκκλησιαστικά θέματα ήταν γνωστή, αλλά επαναδιατυπώθηκε. Μάλιστα αυτό το οποίο τονίστηκε ήταν η γενικότερη αποδυνάμωση του διακονικού θεσμού. Όταν αυτός εκφράζεται μέσα από ισάξιο κομμάτι γυναικείας και ανδρικής παρουσίας, γίνεται πιο προσιτός για το λαϊκό εκκλησίασμα, κάτι που όπως φαίνεται το έχει πολλή μεγάλη ανάγκη.

Κινήθηκε στο πλαίσιο των συμπερασμάτων της Agapia και της Ρόδου. Ολοκλήρωσε τις εργασίες του, προσανατολίζοντας τη δράση του σε τρεις στόχους:[136] πρώτον, να δοθεί βήμα στις γυναίκες, να καταθέσουν τις απόψεις τους για τη διακονία, την ανθρώπινη σεξουαλικότητα και τη συμμετοχή της στις αποφάσεις των Εκκλησιών· δεύτερον, να ερευνηθεί η αλληλεπίδραση εκκλησιαστικής πίστης και κουλτούρας και τρίτον να καθοριστούν δράσεις που είναι αφιερωμένες στη γυναίκα.

δ. Διορθόδοξο Ευρωπαϊκό Συνέδριο στην Λειβαδιά

Η οικουμενική δεκαετία των εκκλησιών που είχε σκοπό και γνώμονα την αφύπνιση της αλληλεγγύης προς τις γυναίκες (EDCSW, 1988-1998)[137] και εργαζόταν επί δέκα χρόνια μέσα από διαχριστιανικές συζητήσεις και συναντήσεις και σημαντικού αριθμού σεμιναρίων προς όφελος της γυναικείας θέσης, έφερε αρκετούς καρπούς. Δύο σημαντικές συναντήσεις αφορούσαν και τις ορθόδοξες γυναίκες: η πρώτη στην Δαμασκό (1996) και η δεύτερη στην Κωνσταντινούπολη (1997). Οι δύο αυτές συναντήσεις φαίνεται να καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα, τον παραγκωνισμό της γυναίκας και τον υποβιβασμό της μέσα από διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής, πολιτικής εργασιακής, οικονομικής, εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, η Ιερά Μητρόπολη Θηβών και Λεβαδιάς διοργάνωσε, επίσης, το 1994 Διορθόδοξο Ευρωπαϊκό Συνέδριο με θέμα: «Η Ορθόδοξη Γυναίκα στην Ενωμένη Ευρώπη». [138]

---

[135] Hinlicky Wilson Sarah, «After Rhodes», στο *Woman, Women, and the Priesthood in the Trinitarian Theology of Elisabeth Behr – Sigel* (Bloomsbury Academic, 2013), σσ. 79-104.

[136] Γιοκαρίνης Ν. Κωνσταντίνος, ό.π., σσ. 331-332.

[137] Kasselouri – Hatzivasiliadi Eleni, «Women in Church and Society as an Ecumenical Issue», στο *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education,* επιμ. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cyril Hoyorun, Aikaterini Perkidou, Nikolaos Asproulis, Dietrich Werner and Guy Liagre, (Volos Academy Publications, Volos, 2014),

[138] Καρκαλά – Ζορμπά Κατερίνα, «Φεμινιστική Θεολογία και Ιερωσύνη των Γυναικών- Μια Εκκοσμικευμένη Εκκλησιολογία;», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία.*

Η Elisabeth Behr – Sigel ως συμμετέχουσα στο συνέδριο κάνει στοχευμένες αναφορές, κυρίως πάνω σε δύο από τα θέματα που προέκυψαν και αναπτύχθηκαν, το πρώτο αφορούσε, την αναγκαιότητα για δυναμική συμμετοχή των Ορθοδόξων στην Ενωμένη Ευρώπη και το δεύτερο διαπραγματευόταν την αναγκαιότητα ένταξης των Ορθοδόξων Γυναικών στους σύγχρονους ρόλους και στα νέα πρότυπα καθημερινότητας, χωρίς αυτό να μεταφράζεται ως απομάκρυνση τους από την Ορθόδοξη Παράδοση και πίστη τους.

Αυτό το συνέδριο είχε έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα ως προς την έκφραση του, που την διέπνεε ένας αέρας ελευθερίας και ελπίδας για νέους προσανατολισμούς.[139] Ακόμα και στο θέμα της χειροτονίας των γυναικών, όπως διαπιστώθηκε από την ίδια την Elisabeth Behr – Sigel οι απόψεις κατατέθηκαν αλλά και συζητήθηκαν κάτω από ένα πρίσμα ανεξαρτησίας και δεκτικότητας.

ε. Το συνέδριο στο Verdee

Η διακαής επιθυμία της Elisabeth Behr – Sigel για την αναβίωση του θεσμού των διακονισσών, όπως είδαμε συζητήθηκε στην Agapia, την Δαμασκό, την Κωνσταντινούπολη και σε άλλες δια-χριστιανικές οικουμενικές συναντήσεις.

Η χειροτονία των γυναικών συζητήθηκε ανοιχτά κατά την διάρκεια του συνεδρίου της Ορθόδοξης Αδελφότητας στο Verdee[140] της Γαλλίας, το φθινόπωρο του 1996, κατά τη διάρκεια εργαστηρίου μελέτης με θεματολογία το γυναικείο και ανδρικό φύλο στην Εκκλησία και επικεφαλής την Elisabeth Behr – Sigel, τη Veronique Lossky και τη Nadine Arnoul. Στο συγκεκριμένο συνέδριο έγινε εκτενής αναφορά στην έμφυλη ανισότητα, η οποία έχει μόνιμο χαρακτήρα στις ενορίες και είναι ένα ιδιαίτερα δύσκολο θέμα προς αντιμετώπιση. Τον ίδιο προσανατολισμό, για την γυναικεία χειροτονία, είχε η Elisabeth Behr – Sigel και στην παρουσίαση της διάλεξης του Florovsky στην Ορθόδοξη Θεολογική Κοινότητα της Αμερικής, στο St. Vladimir's OCA, σε σεμινάριο που διοργανώθηκε στο Crestwood της Νέας Υόρκης τον Μαϊο του 2003.

Το 2002 από το ΠΣΕ κυκλοφορεί ένα μικρό σε σελίδες βιβλίο με τις απόψεις της Elisabeth και του Μητροπολίτη Διοκλείας Κάλλιστου Ware[141] που αναφέρεται στα επαναλαμβανόμενα για περισσότερο από τριάντα χρόνια επιχειρήματα των ορθόδοξων σχετικά με τη χειροτονία των γυναικών, καλώντας τους να μην υιοθετούν χωρίς κριτική την Παράδοση, την οποία καλό θα ήταν να την ξαναδούν με καινούργια ματιά, ερμηνεύοντάς την μέσα στον σύγχρονο κόσμο.

Η Elisabeth Behr – Sigel δεν μπορούσε να συμβιβαστεί με την άποψη ότι η γυναίκα δεν έτυχε της χάρης του Θεού ούτε ότι αποκλείεται της κλίσης της μόνο και μόνο επειδή είναι γυναίκα.

Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002-2003), (Αθήνα, Ίνδιτκος, 2004), σελ. 185

[139] Καρκαλά – Ζορμπά Κατερίνα, ό.π., σελ. 186

[140] Jaquet Velisarios Demetra, «Women in Orthodox Christian Traditions», στο *Encyclopedia of Women and Religion in North America, επιμ. Rosemary Skinner Keller and Rosemary Radford Ruether* (Indiana University Press, 2006), σελ. 515.

[141] Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη Ελένη, «Η Elisabeth Behr – Sigel και το θέμα των διακονισσών», στο Πέτρος Βασιλειάδης, Ευαγγελία Ν. Αμοιρίδου και Μόσχος Γκουτζιούδης, επιμ., *Διακόνισσες, χειροτονία των γυναικών και ορθόδοξη θεολογία: πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου,* (Θεσσαλονίκη: Cemes, 2016), σελ. 5.

Εκφράζει τη βαθιά της επιθυμία, εξαιτίας των διαφορών που υπάρχουν στις κατά τόπους εκκλησίες, να υπάρχει ανεξαρτησία σε κάθε εκκλησιαστική κοινότητα. Κάθε τόπος να αποφασίζει σεβόμενος το δόγμα, με πνεύμα ελευθερίας[142]

[142]Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη Ελένη, «Η Elisabeth Behr – Sigel και το θέμα των διακονισσών», στο Πέτρος Βασιλειάδης, Ευαγγελία Ν. Αμοιρίδου και Μόσχος Γκουτζιούδης, επιμ., *Διακόνισσες, χειροτονία των γυναικών και ορθόδοξη θεολογία: πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου*, (Θεσσαλονίκη: Cemes, 2016), σελ. 6.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έρευνα και η μελέτη της ζωής και του έργου της Elisabeth Behr – Sigel μας οδήγησε στα παρακάτω συμπεράσματα:

Η Elisabeth Behr – Sigel μεγάλωσε και γαλουχήθηκε μέσα σε ένα διαθρησκειακό περιβάλλον, το οποίο όπως είναι φυσικό την επηρέασε στην αποδοχή του διαφορετικού, όπως και αν αυτό εκφράζεται μέσα στην θρησκευτική, πολιτική, κοινωνική ζωή. Η διαφορετικότητα γι' αυτήν δεν αποτελούσε σημείο φόβου, αλλά έναυσμα για περισσότερη έρευνα και μελέτη.

Από τα πρώτα της βήματα έγινε αντιληπτή η μαχητική της πορεία ακόμα και με την επιλογή της για σπουδές θεολογίας, σε μια εποχή που δεν ήταν ένα σύνηθες φαινόμενο για τις γυναίκες. Το γεγονός ότι επέλεξε να ακολουθήσει τον τομέα των θεολογικών επιστημών καθόρισε όχι μόνο την ίδια αλλά και την ορθόδοξη θεολογική μαρτυρία για τη θέση της γυναίκας, τόσα χρόνια μετά τον θάνατό της.

Η αβεβαιότητα για την εργασία με το πέρας των σπουδών της δεν την εμπόδισε ούτε για μια στιγμή να ακολουθήσει τα πιστεύω και τις ιδέες της. Η γνωριμία της με τον στενό κλοιό της Ρωσικής Ορθόδοξης Διασποράς και τους επιφανέστερους εκφραστές της εποχής της την έφερε σε θέση να εντρυφήσει στο Ορθόδοξο Χριστιανικό πνεύμα και να γίνει ενεργό μέλος της Ορθόδοξης κοινότητας, λόγω του γάμου της με Ρώσο μετανάστη.

Η επαφή της όμως με την Ορθοδοξία δεν ήταν επιδερμική και η απόφαση δεν αποτελεί μια απλή μεταστροφή για οικογενειακούς λόγους, αλλά είναι μια εσωτερική και όχι μόνο γνώση και πίστη των χριστιανικών αξιών.

Το μαχητικό της ταμπεραμέντο, ο δυναμισμός της και τα τεράστια ψυχικά αποθέματα φάνηκαν μέσα από τις δυσκολίες του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, της εγκατάλειψης από τον σύζυγο της, τον θάνατο του και την ανατροφή των τριών παιδιών τους.

Οι θέσεις της και τα συγγράμματα της τα πρώιμα χρόνια της αφορούν κυρίως την ρωσική πνευματικότητα και λογοτεχνία, την προσευχή αλλά και τον μοναχισμό, μέσα από τα θαυμαστά παραδείγματα του Alexander Bukharev και της Μητέρας Μαρίας Skobtsova.

Η διαδρομή της την οδήγησε στην Agapia της Ρουμανίας και από εκεί στην Δαμασκό, στην Κωνσταντινούπολη και σε πλήθος συνεδρίων και σεμιναρίων τόσο στο πλαίσιο της οικουμενικής δεκαετίας που προήγαγε την γυναικεία αλληλεγγύη όσο και σε άλλες δράσεις και συναντήσεις (1988-1998) του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών.

Ο προσανατολισμός ήταν κοινός και αφορούσε την ενθάρρυνση για ανάπτυξη του γυναικείου πνεύματος σε όλους τους επιστημονικούς τομείς (θεολογία, ιστορία, κοινωνιολογία, ψυχολογία, υγεία) προωθώντας την έκδοση και δημοσίευση επιστημονικών μελετών από γυναίκες για την γυναίκα στην εκκλησία. Το θέμα της αναβίωσης του θεσμού των διακονισσών παραμένει ανοικτό.

Από τον Λουθηρανισμό στην Ορθοδοξία, από τη Γαλλία στη Γερμανία, από τη Γαλλική κουλτούρα στη Ρωσική θεολογία, φιλόσοφος αλλά και θεολόγος, διανοούμενη αλλά και ενεργή ακτιβίστρια, πνεύμα πιστό αλλά και ελεύθερο, γυναίκα

και εκπρόσωπος της εκκλησίας είναι κάποιοι από τους εκ διαμέτρου αντίθετους ρόλους που κλήθηκε να αναλάβει. Κατάφερε μέσα από όλη αυτήν την κατάσταση να διαπρέψει[143]. Μέσα από τις καταστάσεις που έζησε, ωρίμασε και μπόρεσε να αναλύσει κριτικά απόψεις και οπτικές αιώνων, αντλώντας πίστη από την ορθόδοξη παράδοση ξεπερνώντας τον πόνο και την θλίψη και βγάζοντας στην επιφάνεια την αγάπη, την κατανόηση, την συμπόνια, την αλληλεγγύη και την συμπερίληψη. Έτσι ο λόγος της ήταν απαύγασμα σοφίας και αγάπης. Αυτός είναι και ο κύριος λόγος που το έργο της και τα λόγια της είχαν σημαντικό αντίκτυπο.

Η ζύμωση για το τη συμμετοχή των γυναικών στο έργο της εκκλησίας συνεχίζεται και η παρακαταθήκη της Elisabeth Behr - Sigel είναι σημαντική, όπως και το παράδειγμά της που αποτελεί πνευματικό φάρο και οδοδείκτη.

Κλείνοντας, θα λέγαμε ότι το θέμα της θέσης της γυναίκας στην εκκλησία είναι ευρύ και χρήζει περισσότερης μελέτης, από γυναίκες και άνδρες θεολόγους. Επίσης, απαιτούν περισσότερη και βαθύτερη έρευνα τόσο οι θεολογικο-φιλοσοφικές θέσεις της Elisabeth Behr-Sigel όσο, και κυρίως, η επίδραση που οι απόψεις της είχαν στο πλαίσιο του οικουμενικού διαλόγου και στη συνάντηση της ορθόδοξης θεολογίας με τις άλλες ομολογίες.

[143] Dibo Amal, ό.π., σσ. 113-114.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

- *Η Καινή Διαθήκη*, Το πρωτότυπο κείμενο με μετάφραση στη δημοτική, (Αθήνα, Ελληνική Βιβλική Εταιρία, 2003
- *Η Παλαιά Διαθήκη*, Κατά τους Εβδομήκοντα, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2011

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγουρίδης Σάββας, «Ισότητα των φύλων και Εκκλησία», στο *Οράματα και Πράγματα,* Άρτος Ζωής: Αθήνα, 1991.
- Αδαμτζίλογλου Ευανθίας, «Είναι η γυναίκα κατ' εικόνα του Θεού; Ιστορική, Χριστολογική και Τριαδολογική Θεώρηση», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερικό Πρόγραμμα καλ-2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Behr – Sigel Elisabeth, «Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία», μεταφρ. Καίτης Χιωτέλη, Γραφείον Καλού Τύπου
- Γιαγκάζογλου Σταύρος, «Φεμινιστική Θεολογία και Ιερωσύνη των Γυναικών – Μια Εκκοσμικευμένη Εκκλησιολογία;», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002-2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Γιοκαρίνης Ν. Κωνσταντίνος, «Το ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών – Οι ανθρωπολογικές και Χριστολογικές διαστάσεις του θέματος», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Ευδοκίμωφ Παύλος, «Η Γυναίκα και η Σωτηρία του Κόσμου», μεταφρ. Νίκου Ματσούκα, Πουρναράς, 2010.
- Θεοδώρου Ν. Ευάγγελος, «Οι διακόνισσες στην Ιστορία της Εκκλησίας», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Ιωακειμίδου Παρασκευή, *Η παρουσία των ορθοδόξων γυναικών στο Παγκόσμιο Συμβούλιο των Εκκλησιών*, Πάτρα: ΕΑΠ, 2015.

- Καλαϊτζίδης Παντελής, «Αντί Εισαγωγής: Από τη διαίρεση του φύλου στην ενότητα της καινής Εν Χριστώ ζωής – Η Ορθόδοξη Θεολόγια μπροστά στο αίτημα της ισότητας και της συμμετοχής της γυναίκας στη ζωή της Εκκλσίας», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002-2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.

- Καλλιγέρης Αντώνιος, π. «Γυναίκες και Ποιμαντική πράξη: Μια δύσκολη σχέση, στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.

- Καραμάνου Άννα, «Οι Γυναίκες απέναντι στη βία του Φονταμενταλισμού», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003),* Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.

- Καρκαλά – Ζορμπά Κατερίνα, «Φεμινιστική Θεολογία και Ιερωσύνη των Γυναικών – Μια Εκκοσμικευμένη Εκκλησιολογία;», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.

- Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη Ελένη, «Η Elisabeth Behr – Sigel και το θέμα των διακονισσών, στο Πέτρος Βασιλειάδης, Ευαγγελία Ν. Αμοιρίδου και Μόσχος Γκουτζιούδης, επιμ., *Διακόνισσες, χειροτονία των γυναικών και ορθόδοξη θεολογία: πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου,* Θεσσαλονίκη: Cemes, 2016.

- Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη Ελένη, «Η γυναίκα στην Ορθόδοξη Εκκλησιολογία», στο *Ο σύγχρονος ρόλος της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία, Πρακτικά Α' και Β' Συνδιασκέψεως Γυναικών Εκπροσώπων Ιερών Μητροπόλεων της Εκκλησίας της Ελλάδος,* Αθήναι 2007.

- Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη Ελένη, «Ο ρόλος των γυναικών στη ζωή της Εκκλησίας: από τις μαρτυρίες της Καινής Διαθήκης στο σύγχρονο οικουμενικό διάλογο», στο Σπυριδούλα Αθανασοπούλου – Κυπρίου, Ελένη Β. Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη *Εκεί συμβαίνω: Έμφυλα θεολογικά δοκίμια.* Αρμός: 1η έκδοση, Αθήνα, 2012.

- Λυμούρης Γεννάδιος, «Ορθόδοξοι τοποθετήσεις έναντι των ετερόδοξων απόψεων υπέρ της χειροτονίας των γυναικών» στο Λυμούρης Γεννάδιος *Η θέση της γυναικός εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία και τα περί χειροτονίας των γυναικών, Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον,* Ρόδος, 30 Οκτωβρίου – 7 Νοεμβρίου 1988.

- Ματσούκας Νικόλαος, «Η ιερωσύνη των γυναικών ως θεολογικό και οικουμενικό πρόβλημα», στο *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος,* Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας: Αθήνα 2005.

- Μπέγζος Μάριος, «Φύλο και Θρησκεία» (φάκελος μαθήματος), Αθήνα 2003

- Μπέγζος Μάριος, «Φύλο και Θρησκεία», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Ντόντος Νίκος, «Το φύλο ως κοινωνική κατασκευή και η εσχατολογική του υπέρβαση», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Πασσάκος Δημήτριος, «Καθαρό και ακάθαρτο στην Καινή Διαθήκη. Συνέπειες για την εκκλησιαστική και ποιμαντική πράξη» στο *Φύλο και Θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Εκκλησία,* Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Πέτρου Σ. Ιωάννης, «Η Ορθόδοξη Εκκλησία και το Γυναικείο Ζήτημα», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόντος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία* (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003), Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Πέτρας και Χερρονήσου κ.κ. Γεράσιμου, «Η ιερωσύνη των Γυναικών στα πλαίσια του Οικουμενικού Διαλόγου», στο *Επιστημονική Επετηρίδα,* επιμ. Βασίλειος Φθενάκης, Μιχάλης Κασωτάκης, Βασιλική Συθιακάκη, Τόμος ΣΤ΄, μέρος Α΄, Δοκιμάκης: Νεάπολις, 2015.
- Σκαλτσάς Γεώργιος, «Το άφυλο του Θεού και η ανθρώπινη σεξουαλικότητα – Ιστορική μελάτη στη θεολογική σκέψη των πρώτων χριστιανικών αιώνων», στο Παντελής Καλαϊτζίδης – Νίκος Ντόνος, *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της Γυναίκας στην Εκκλησία (Χειμερινό Πρόγραμμα 2002 – 2003),* Ίνδικτος: Αθήνα, 2004.
- Σταμούλης Χρυσόστομος, *Θεοτόκος και ορθόδοξο δόγμα*, Παλίμψηστον: Θεσσαλονίκη, 1996.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arjakovsky Antoine, «Elisabeth Behr – Sigel, Celia Deane – Drummond, and Sophiology», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.
- Dibo Amal, «The Living Faith: Behr – Sigel Reading the Signs of Our Times», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinllicky Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.
- Evdokimov Michel, «The Religious Thought of Alexander Bukharev (1824 – 1871) and Elisabeth Behr – Sigel», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinlicky

Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.

- Hinlicky Wilson Sarah, «Agapia to Sheffield», στο Woman, Women, and the Priesthood in the Trinitarian Theology of Elisabeth Behr – Sigel, Bloomsbury Academic, 2013.
- Hinlicky Wilson Sarah, «Behr – Sigel's New Hagiography and Its Ecumenical Significance», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.
- Jaquet Velisarios Demetra, «Women in Orthodox Christian Traditions», στο Encyclopedia of Women and Religion in North America, επιμ. Rosemary Skinner Keller and Rosemary Radford Ruether, Indiana University Press: 2006.
- Kasselouri – Hatzivasiliadi Eleni, «Recapturing the Sacred: An Orthodox Response to Anne – Marie Korte», στο Hole Texts: Authority and Language, Charlotte Methuen/Angela Berlis et la (ed.), Peeters – Leuven – Dudley, MA, 12/2004.
- Kasselouri – Hatzivasiliadi Eleni, «Women in Church and Society as an Ecumenical Issue», στο *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education,* επιμ. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cyril Hoyorun, Aikaterini Perkidou, Nikolaos Asproulis, Dietrich Werner and Guy Liagre, Volos Academy Publications, Volos, 2014.
- Karras A. Valerie, «Patristic Gender Anhropology in Behr – Sigel», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.
- Ladouceur Paul, «Elisabeth Behr – Sigel», στο *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education, επιμ. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cytil Hoyorun, Aikaterini Perkidou, Nikolaos Asproulis, Dietrich Werner and Guy Liagre,* Volos Academy Publications: Volos, 2014.
- Lossky Olga, «The War Years in Nancy: Behr – Sigel΄s Theology in Action», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology*, επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.
- McDowell Maria, «The Hands of a Woman: Person, Image, and Ordination», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.
- Parmentier Elisabeth, «Behr – Sigel's Theological Education and Ministry in Strasbourg», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinlicky Wilson

and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.

- Regule Teva, «According to the Whole: Behr – Sigel's Ecclesiological Vision», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.
- Russell M. Letty, *Church in the Round*, Luisville, Kentucky: Westminster/ John Knox Press, 1993.
- Voulgaraki-Pisina Eva, «The Role of the Heresies in the Formation of the Patristic Teaching on Women: Encounter and Mutual Influence between Orthodoxy and Heterodoxy», στο Petros Vassiliadis, Niki Papageorgiou, και Helenē V. Kasselourē-Chatzēvasileiadē, επιμ., Deaconesses, the ordination of women and Orthodox theology, Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- Zorgdrager Helen, «Risk – Takers in a World That Cries for Salvation: Behr – Sigel on Suffering and Kenosis», στο *A Communion in Faith and Love. Elisabeth Behr – Sigel's Ecclesiology,* επιμ. Sarah Hinlicky Wilson and Aikaterini Perkidou, World Council of Churches Publications, 2017.

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- https://ierapostoli.wordpress.com/2017/02/18/historic-day-for-the-patriarchate-of-alexandria-the-institution-of-deaconesses-women/ 18/02/2017 (ανάκτηση 4/4/2021)
- http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1988_4_4_Theodorou.pdf (ανάκτηση 4/4/2021)
- Αρτέμη Ειρήνη, Δρ. Θεολογίας – Φιλόλογος, https://www.pemptousia.gr/2015/03/gynaika1/, 20/03/2021
- Γιαγκάζογλου Σταύρος, Δρ. Θεολογίας, Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και Διευθυντή του Περιοδικού «Ίνδικτος», https://www.acadimia.org/perilipseis/331-feministiki-theologia-kai-ierosyni-ton-gynaikon , 15/02/2003, (ανάκτηση 7/4/2021)
- Γιοκαρίνης Κωνσταντίνος, Δρ. Θεολογίας Α.Π.Θ., Διδάσκων στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών, https://acadimia.org/perilipseis/333-to-zitima-tis-xeirotonias-ton-gynaikon, 12/04/2003 (ανάκτηση 7/4/2021)

- Moschos Goutzioudis, http://theologikadromena.theo.auth.gr/?p=10634, 26/01/2015 (ανάκτηση 7/3/2021)
- Θεοδώρου Δ. Ευάγγελος, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/theodorou_diakonisses7.html, 27/04/2021.
- Θεολογικά Δρώμενα, ανάρτηση από Πολύβιο Στράντζαλη, http://religionslehrer.blogspot.com/2015/02/elisabeth-behr-sigel.html, 14/02/2015 (ανάκτηση 4/4/2021)
- Καρδάσης Ιωάννης, https://fdathanasiou.wordpress.com/2018/03/15/%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CF%89%CE%BD%CE%B9%CF%89-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B4%CE%AC%CF%83%CE%B7/, 15/03/2018 (ανάκτηση 7/4/2021)
- Μαντζαρίδης Ι. Γεώργιος, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., https://www.pemptousia.gr/2015/04/feminismos-ke-ierosini-ginekon2/, 01/04/2015 (ανάκτηση 7/4/2021)
-

ΞΕΝΗ ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- Περιοδικό «Syndesmos news», https://pemptousia.com/2017/07/elisabeth-behr-sigel/, 26/07/2017 (ανάκτηση 7/4/2021)
- Σημείωση Συντακτών: Σε συνεργασία με το Κέντρο Διακονισσών Αγία Φοίβη ξεκινάμε μια σύντομη σειρά εκθέσεων σχετικά με την διακονία στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Το θέμα προέκυψε από ένα Συνέδριο στο Ίρβαϊν της Καλιφόρνιας τον Οκτώβριο του 2017. Ακολουθεί ένα διπλο άρθρο που προσφέρει δύο πολύ διαφορετικές απόψεις σχετικά με την ιστορικότητα και την εγκυρότητα της γυναικείας διακονίας, https://publicorthodoxy.org/2017/11/22/3838/ , 22/11/2017 (ανάκτηση 7/3/2021)
- Dimitris Baltas, : https://pemptousia.com/2017/06/fr-sergei-bulgakov-1871-1944-seventy-three-years-since-his-death/, 26/06/2017
- Mother Maria Skobtsova “Types of religious lives” https://jbburnett.com/resources/skobtsova_types.pdf (ανάκτηση 18/4/2021)

- Protopresbyter Alexander Schmemann, https://www.schmemann.org/byhim/lossky.html

- Joyce Robin, https://womenshistorynetwork.org/interested-in-women-in-the-church/ , 18/06/2017 (ανάκτηση 13/4/2021)